

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Güz 2020, Cilt:8, Sayı:2, 8:488-517

Geliş Tarihi: 20.06.2020

Kabul Tarihi: 26.11.2020

Araştırma Makalesi

Doi: <https://doi.org/10.33931/abuifd.755501>

Necm Sûresi ve İhtiva Ettiği Belâğî Sanatlar

Ferit Dinçer*

Öz

Kur'ân'da bulunan ve her biri genel itibariyle besmele ile ayrılan bölümlere sûre diye isimlendirilmiştir. Buna binaen Kur'ân'da yüz on dört sûre bulunmaktadır. Bu sûrelerden birisi de bu kısa çalışmanın da konusu olan Necm Sûresidir. Adını ilk âyette geçen *Necm* lafzından alan sûre, âlimlerin kahir ekseriyetine göre Mekke döneminde İhlas'tan sonra Abese'den önce inmiştir. Başında kasem harfi vâv bulunduğundan "ve'n-Necm" olarak da isimlendirilmiştir. Sûre, altmış iki âyetten müteşekkil olup "ا, ؤ, ن, و, ی," gibi harfler fasıla harfleridir. Mushaf'taki sıralamada elli üçüncü, nüzul sırasına göre ise yirmi üçüncü sûre olan, nüzul sırasına göre içinde secde âyeti bulunan ve Hz Muhammed'in (s.a.v.), Kâbe'de açıktan okuduğu ilk sûredir. Okuma esnasında secde etmiştir. Onun okumasını duyan hazirun (orada bulunan; insan, cin, Müslüman ve müşrikler) da ona uyararak secde etmişlerdir. Yine sûrede bulunan konular, insanın zihin ve gönül dünyasına belâğî ve etkileyici bir ifade üslubuyla aktarılmıştır. Bu nedenle ele alınan bu kısa çalışmada, sûrenin kimliği ve özellikle ihtiva ettiği konuları aktarma üslubundaki belâğî sanatlar tespit edilip üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Belâgat, Kur'ân, Sûre, Necm Sûresi.

The Chapter of Necm and the Belâğî Arts It Contained

Abstract

The chapters in the Quran, each of which are generally separated by basmala, are named as surah. Therefore, there are one hundred and fourteen suras in the Quran. One of these surahs is the chapter of Necm, which is the subject of this short study. The surah, which takes its name from the word Najm mentioned in the first verse, descended before Abasa after Ihlas in the Mecca period according to the dire majority of scholars. It is also named as "and'n-Necm" because it has the letter wawa at the beginning. The surah consists of sixty-two verses and the letters such as "ا, ؤ, ن, و, ی," are the letters of the interval. It is the fifty-third surah in the order in Mushaf and the twenty-third surah in the order of nuzul, which has a verse of prostration in the order of nuzul, and is the first surah that Prophet Muhammad (pbuh) read openly in the Kaaba. He prostrated while reading. The ready-to-be (people, jinn, Muslims and polytheists there) who heard him read also prostrated by obeying him. Again, the subjects in the surah are conveyed to the world of mind and heart of man in a eloquent and impressive style of expression. For this reason, in this short study, the identity of

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, dincerferit@gmail.com.tr
ORCID ID 0000-0003-3269-4310

the surah and especially the eloquent arts in the style of conveying the subjects it contains will be determined and emphasized.

Keywords: Arabic Language, Rhetoric, Quran, Sura, Najm Sura.

Giriş

Nazil olduğundan bu güne kadar sûrelerin tefsiri ile alakalı müstakil çalışmalar kaleme alınmıştır. Bu baptan olmak üzere Fatiha, Yasin, Fetih ve Mülk gibi sûrelerin tefsiri yapılmış, akademik çevrelerce de birçok sûrenin çalışması yapılmış ve söz konusu sûreleri farklı açıdan değerlendirmişlerdir. Ancak sûrelerin belâğati ile ilgili çalışma çok az yapıldığından bu konuda bir nüve olmak amacıyla böyle bir çalışma yapılmaya karar verildi. Bu çalışma için Necm sûresinin tercih edilmesi ise, özet bölümünde de ifade edildiği gibi açıktan okunan, içinde secde âyeti bulunan ilk sûre olması, "Garanik" diye anılan olayla ilişkilendirilmesi gibi birçok özelliğinin olması ve belâğatın birçok sanatını ihtiva etmesindedir.

Necm sûresi, cumhurun görüşüne göre 32. âyeti dışında, Mekkî bir sûredir.¹ Tamamının ya da bir kısmının Medenî olduğunu iddia eden olsa da sûredeki mevcut konular ve anlatım üslubu ile öncesi ve sonrasıyla olan sıkı anlam bağı, söz konusu iddiayı tereddütlü kılmaktadır.² İslam inancının üç ana esasından meydana gelen- sûredeki sıraya göre- nübüvvet, tevhit ve âhiret hayatını konu edinen sûrenin içeriğini bu çerçevede incelemek mümkündür. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hak peygamber, Kur'ân'ın da vahiy mahsulü olduğunu bildiren birinci pasaj, -verilecek emir ve nehiylere dikkat çekmek- hem Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Arap topluluğu hem de sonraki insanlar için ehemmiyetli bir gök cismi olan yıldızla kasele başlar. Sonra yakınlık ve muhabbet vesilesi olması babından olmak üzere "arkadaşınız" şeklinde nitelenen Hz. Muhammed'in (s.a.v.) müşriklerin iddiasının tam tersine hak ve dürüstlük yolundan ayrılmadığı bildirilir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ulaştırdığı konuların kendi fikir ve duygusunun mahsulü değil, Yüce Allah katından gelen vahiy olduğu ifade edilir. Sonraki pasajda, cahiliye döneminden itibaren tapınılan ve Allah'ın kızları oldukları iddia edilen Lât, Uzzâ ve Menât adındaki putlar zikredilmiştir. Ardından, kız babası olmayı kabullenemeyen putperestlerin dışı tanrılara ibadet etmelerinin mantıksızlığına değinilir ve onların insanlara hiçbir

¹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaherî, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an haqâiki gâvâmidî't-tenzil ve 'uyunî'l-ekâvîli fi vucuhî't-te'vîl*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Mu'avid, (Riyad: Dârü'l-Abikân, 1998), 5/633; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006); 20/5; Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muħîṭ*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Mu'avid, (Beyrut:Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993), 8/154; Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed en-Ensârî el-Mahallî, - Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî es- Süyûtî eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-celâleyn*, 14. Baskı, (Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1431/2011), 526; Abdu'l-Muteal es-Sa'îdî, *en-Nazmu'l-Fenniyyu fi'l-Kur'ân*, (Kahire: Mektebetü'l-Âdâbi li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1439/2018), 298-299.

² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 20/5; Muhammed İzzet ed-Derveze, *et-Tefsîrû'l-hadîs*, (Kahire: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000), 2/74; Muhammed el-Emîn b. Abdullâh el-Uremî el-Alevî el-Herârî, *Hadâiku'r-ravḥî ve'r-rayḥân*, thk. Hâsem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, (Mekke: Dârü't-Tavḥu'n-Necât, 1421/2001), 28/100.

yararları dokunamayacağı ifade edilir. Sûrenin son pasajı ise sadece dünya hayatını düşünerek başka bir derdi ve emeli olmayan, sağlam ve tutarlı ilimden yoksun olup yalnızca tahmin ve zanna istinaden, öbür hayatı (ahiret) görmezden gelen ve meleklere dişilik yakıştırıp bu nitelikte buldukları tağutlara secde ettiklerinin tespitiyle başlar. Sonra kâinatta bulunan her şeyin mülk ve hâkimiyetinin Yüce Allah'a ait olduğu, insanoğlunu yoktan var eden, üreme kanununu koyan Cenâb-ı Hakk'ın, insanları dünyada işlediklerinden sorumlu tutacağı dile getirilir. Daha sonra eski ümmetlerin, Peygamberlerinin tebliğine kulak asmayıp iman etmemelerinden dolayı çeşitli afetlerle helak olduklarını, kıyametin yaklaştığı ancak ne zaman vuku bulacağını sadece Allah'ın bilebileceği, müşriklerin Allah'ın kelamı karşısında laubali davranmamaları gerektiği anlatılır.³

1. Necm Sûresinin Kimliğiyle İlgili Bilgiler

Bu başlık altında Necm sûresinin ismi, nüzul sebebi ve diğer sûrelerle münasebeti, garânîk olayının aslı gibi konular yer almaktadır.

1. 1. Sûrenin İsmi ve Nüzul Sebebi

Sûrelerin bazıları isimlerini, sûrede geçen garip bir kelimedenden ya da o kelimenin ifade ettiği anlamdan alırlar.⁴ Bu nedenle sûrelerin bir kısmı birden fazla isme sahip olabilmektedir.⁵ Kıssa ihtiva eden bazı sûreler isimlerinin kıssada zikri geçen peygamberden alır.⁶ Kavim ve kabileden bahseden bazı sûreler ise isimlerini bu kavim ve kabilelerden alır.⁷ Ancak burada şunu da belirtmekte fayda var; sûrelerin, ihtiva ettikleri mevzulara göre, adlandırılması zorunlu ve şart değildir.⁸ Çalışmanın konusu olan sûre ise ismini, başında geçen ve âlimlerin kahir ekseriyetine göre "Yıldız" anlamında kullanılan "النَّجْم" kelimesinden almaktadır.⁹

³ Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd., (Lubnan: Dârü'l-Me'ârif, 1410/1990), 1/179; Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Müessesetü Risâletu Nâsirün, 1469/2008), 525; Derveze, *et-Tefsîrü'l-ĥadîs*, 2/74; Herarî, *Ĥadâik*, thk. Hâsem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/100.

⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, 125.

⁵ Örneğin, Enfâl, İsrâ, Neml ve Fâtır gibi sûrelerinin birçok ismi bulunmaktadır. Hatta Fatiha sûresinin yirmiden fazla ismi vardır (Süyûtî, *el-İtkân*, 119-125).

⁶ Buna; Nuh, Hûd, İbrâhîm, Yusuf ve Muhammed sûreleri örnek vermek mümkündür (Süyûtî, *el-İtkân*, 125-126).

⁷ Buna; Kasâs, el-Melâike, el-Cin, el-Münafikûn ve el-Mutaffifûn sûreleri örnek verilebilir (Süyûtî, *el-İtkân*, 126).

⁸ Örneğin, Mûsâ Peygamberin kıssası ve ismi; Tâhâ, Kasâs ve A'raf sûrelerinde geçmesine rağmen, bunlara "Mûsâ" diye isim konulmamıştır (Süyûtî, *el-İtkân*, 126).

⁹ Bazı âlimlere göre, "النَّجْم" kelimesinden maksat; Kur'ân, gövdesi olmayan bitki, Kur'ân'ın tencimi (peyderpey, kademeli inmesi) veya Hz. Muhammed'dir (bk. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Dârü'l-Hicir, 1422/2001), 22/5-7; Zemaherî, *el-Keşşâf*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Mu'avid, 5/633-634; Ebû'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hâzin el-Bağdâdî, *Lübâbü't-te'vil fî me'anî't-tenzîl*, (Mısır: Nezâretu'l-Me'arif, 1327/1909), 4/181; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'Azîm*, thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed vd., (Kahire: Mektebetü Evlâdi eş-Şeyh li't-Turâs, 1421/2000), 13/247).

Kur'ân'ın ihtiva ettiği hususları gereği gibi anlamak ve mantıklı bir sonuca ulaşabilmek için, vahiy sürecini ve bu süreçte meydana gelen gelişmeleri, daima dikkatli bir şekilde takip etmek gerekmektedir. Bu, Necm sûresi için de geçerli olduğundan sûrenin nüzul sebebi de aynı mantıkla, daha önceki vahiy sûreci dikkate alınarak izah edilecektir.

Diğer insanlardan kendini farklı görmeyerek sade bir hayat tarzını benimseyen Hz. Muhammed'in (s.a.v.), bir gün Mekkelilerin huzuruna çıkarak Allah tarafından peygamber olarak gönderildiğini ve kendisine vahiy nazil olduğunu ifade etmiş, buna karşılık Mekkeliler, onun sapıttığı, cinlendiği ve delirdiği iddiasında bulunmuşlar. Diğer taraftan Hz. Muhammed'in (s.a.v.), Allah katından vahiy yoluyla kendisine verilen Kur'ân'ı da hevâsına, kuruntusuna ve çıkar beklentilerine kapılarak uydurduğunu iddia ettiklerini tüm safsataları tersyüz ederek yalanlamış, Hz. Muhammed'in (s.a.v.), ifade ettiği her şeyin gerçek, Rabbi tarafından kendisine bahşedildiğini doğrulamış ve bunu bir şamar gibi yüzlerine vurmıştır. Sûre, Hz. Muhammed'in (s.a.v.), vahyi ne şekilde, hangi zaman ve mekânda almaya başladığını Arap toplumunun aşına olduğu dil ve üslupla açıklamış, müşriklerin ileri sürdükleri inkâra dayalı ithamlara, kanıtlar göstererek cevap vermiştir.¹⁰

Sûrenin bir bütün şeklindeki nüzul sebebi bu şekilde iken, sûre içindeki bazı âyetlerin de müstakil nüzul sebebi olduğu yönünde rivâyetler zikredilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:

İbn Münzir (öl. 318/930), İbn Ebî Hatim (öl. 327/938), Taberânî (öl. 360/971) ve Vahidî (öl. 468/1076), şöyle bir rivâyet aktarmışlar: "Yahudiler, küçük çocukları öldüğü zaman 'o Sıddık'tır' diyorlardı. Bu sözleri Resulullah'a ulaştığında şunları söyledi, 'Yahudiler yalan söylemişler. Allah'ın yaratmış olduğu hiçbir nefis yoktur ki ya saîd ya da şaki olmasın. Yani o nefis ya şakidir ya da saîddir' bu olay üzerine Necm sûresinin 32. âyeti nazil olmuştur."¹¹

Müfessir Zemahşerî (öl. 538/1144) ise söz konusu âyetin nüzul sebebini farklı bir şekilde aktarmıştır: "Denilmiştir ki bazı şahıslar; Namaz, oruç ve hac gibi iyi bir amel işledikleri zaman, 'benim namazım, benim orucum, benim hacım' şeklinde dillendiriyorlardı. İşte bundan dolayı Yüce Allah bu âyeti nazil etti."¹²

¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 22/8-10; Herarî, *Hadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/102-103.

¹¹ Söz konu âyetin metni ve meâlî şu şekildedir: " إِنَّ رَبِّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ يَٰرَبِّ الْعَالَمِينَ " (Bk. Ebû'l-Hasan b. Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vahidî en-Nisâbü'rî, *Esbâbu'n-nüzul*, thk. Usam b. Abdulmuhsin, 2. Baskı, el-Humeydân, (ed-Demmam: Dârü'l-İslâh, 1416/1992), 415; Süyûtî, *Lübâbu'n-nükhûl fî esbâbi'n-nüzul*, Beyrut: Müessesetu'l-Kütübi'l-Seķâfiyye, 1422/2002, 247).

¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Mu'avid, 5/646.

İbn Ebî Hatim, İkrime'den (öl. 13/634) şunları rivâyet etmiştir: "Allah Resulü, bir savaşa çıkmak üzereyken, bir adam gelerek Resulüllahtan kendisine bir binek verilmesini istemiştir. Ancak Resulüllah'ın kendisine verilecek bineği olmadığını anlayınca, bir dostundan bu ihtiyacının giderilmesini talep etmiş ve dostu da 'şâyet benim günahlarımı yüklenirsen devemi sana vereceğim demiş' adam da kabul etmiş ve bu diyalogdan sonra Necm sûresinin 33. âyeti nazil olmuştur."¹³

1. 2. Sûrenin Önceki ve Sonraki Sûrelerle Münasebeti

Cenâb-ı Allah tarafından nazil olunan Kur'ân-ı Kerîm, tutarsızlık ve çelişkiden beri olan bir vahiy mahsulüdür.¹⁴ Kur'ân'ın bütününde olduğu gibi, onun sûreleri arasında da güçlü bir tutarlılık ve insicam olduğuna hiç şüphe yoktur. Nitekim sûre ve âyetler arasındaki tenasüp ilminin, şerefli bir ilim olduğu birçok âlim tarafından ifade edilmiştir.¹⁵ Sûreler arasındaki insicam ve münasebet ile alakalı bilgi, birçok tefsirde mevcut olmasına karşın, konu hakkında müstakil çalışmalara da rastlamak mümkündür.¹⁶

Necm sûresinin, kendisinden önceki Tur ve sonrasındaki Kamer sûreleri ile münasebet ve insicamı, şu şekilde ifade edilebilir.

1. 2. 1. Tur Sûresi ile Münasebeti

Necm sûresinin öncesinde geçen "Tur" sûresi ile münasebet ve insicamı hem lafzen hem de manen olduğu açıktır.¹⁷

Tur sûresi "ادبار النجوم" *nucum/necm* kelimesiyle sonlandırılırken Necm sûresi aynı kelime ile "والنجم" diye başlatılmıştır. Tur sûresinde müşriklerin Kur'ân hakkında; "o şiiirdir, uydurulmuş sözdür, kâhin ve anormal bir kişinin sözüdür" şeklindeki iftiralara yer verilmiş ve bu iftiraları "Tevbîh" denilen istifam üslubuyla kesin bir şekilde reddedilmiştir (ام يقولون تقوله). Necm sûresinde de aynı şekilde, Kur'ân'ın hevâ mahsulü olmadığı, Hz. Muhammed'in ise sapmadığı ve eğri yola girmediği, Kur'ânî bir üslup olan kasef ifadesiyle kesin olarak reddedilmiştir. Dolayısıyla her iki sûrede de Hz. Peygamber ve Kur'ân ile ilgili asılsız iddia ve isnatlar, kesin bir dille reddedilmiştir. Tur sûresinde Müminlerin zürriyetleri "أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ" ifadesiyle kendilerine ilhak olunacağı dile getirilmiştir. Necm sûresinde de kâfirler hakkında

¹³ Âyet şu şekildedir: "أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى /Şimdi gördün mü O yüz çevireni?" (Bk. Süyûtî, *Lübâbu'n-nükkûl*, 247; Vahidî en-Nisâbü'rî, *Esbâbu'n-nüzul*, thk. Usam b. Abdulmühsin, 398).

¹⁴ Söz konusu olan gerçeği, Kur'ân şu şekilde te'yid etmektedir: "Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Şâyet Allah'tan başkası katından nazil olmuş olsaydı, ondan birçok ihtilaf bulurlardı." (Nisâ, 4/82).

¹⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/35; Süyûtî, *el-İtkân*, 630-631.

¹⁶ Bk. Süyûtî, *el-İtkân*, 1469/2008), 630-631; İsmail Cerahoğlu, *Tefsîr Usulü*, (Ankara: 1993), 206-207; Muhsin Demirci, *Tefsîr Usulü*, 23. Baskı, (İstanbul: İFAV. Yayınları, 2013), 191-195.

¹⁷ Bk. Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Râzî, *et-Tefsîru'l kebîr/Mefâtîhu'l-gayb*. (Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1420), 28/277.

“وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى” ifadesiyle, insanogluna sadece yapacağı amelinin kendisine yarar vereceğini dile getirilmiştir.¹⁸

Baḥru'l-Muḥit'in müellifi, iki sûre arasındaki münasebeti şu şekilde ifade etmiştir: “Necm sûresinin evveliyle münasebeti açıktır; çünkü evvelindeki sûrede, Kur’ân’a uydurulmuş söz ve şiir, Hz. Muhammed’e de şair, kâhin ve mecnun denmiştir. Necm sûresinde ise Allah, Hz. Muhammed’in sapmadığı ve eğri yola girmediği yeminle reddetmiştir.”¹⁹

Son olarak şunu söylemek mümkündür; her iki sûre de Mekke döneminde nazil olmuş ve kase ile başlatılmıştır.²⁰

1. 2. 2. Kamer Sûresi ile Münasebeti

Necm ile Kamer arasındaki münasebet ve insicam güçlü bir şekilde kendini göstermektedir. Zira her iki sûre de Mekke döneminde nazil olmuş, birincisi “أَزْفَتُ الْأَرْفَةَ/yaklaşmakta olan (Kiyamet) iyice yaklaştı” âyetiyle sona yaklaşırken, ikincisi “إِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ/saat (Kiyamet) yaklaştı” âyetiyle başlatılmıştır. Dolayısıyla birincisinin sonu ikincisinin evveli ile aynı konu hakkında bilgi vermektedir. Necm sûresinde, peygamberlerini tekzip eden ümmetlerin uğradıkları helâk ve azap, Kamer sûresinde daha detaylı bir şekilde zikredilmiştir.²¹

Ruhu'l-Meânî tefsirinin sahibi Âlusî (öl. 1270/1854), Süyûtî’den (öl. 911/1505) şunları nakletmiştir: “Bu iki sûre arasındaki münasebet ve tenâsük (alaka) gizli değildir. Çünkü her ikisinin isimlendirilmesinde (Necm-Kamer) münasebet olduğu gibi,²² Kamer sûresinin Necm sûresinden hemen sonra gelmesi; aynen A’râf’ın En’âm’dan, Şu’âra’nın Furkan’dan ve Saffat’ın Yâsin’den sonra gelmesi gibi önceki ümmetlerin helakinden tafsilatlı bir şekilde bahsetmektedir.”²³

Bilmen (öl. 1391/1971) ise iki sûre arsında bulunan münasebeti maddeler halinde şu şekilde izah etmiştir:

- ✓ Biri Necm’e diğeri de Kamer’e işaret ediyor ki, bunların arasında güzel bir alaka vardır.

¹⁸ Ebû Hayyân *el-Baḥr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Mu’avid, 8/154; Râzî, *et-Tefsîru’l kebîr*, 28/277; Ahmed Mustafa el-Merağî, *Tefsîru’l-Merâğî*, (Mısır: Şirketi Mektebeti ve Matba’ati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu bi Mısır, 1365/1946), 27/41; Herarî, *Ḥadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/100.

¹⁹ Ebû Hayyân *el-Baḥr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Mu’avid, 8/154; Herarî, *Ḥadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/100.

²⁰ Ebû Cafer Ahmed b. İbrâhîm b. ez-Zübeyir el-Gırnatî, *el-Burhân fî tertibi suveri’l- Kur’ân*, thk. Muhammed Şabânî, (Fas: Vuzâretu’l-Evkâf ve’s-Şuuni’l-İslâmiyye, 1410/1990), 318; Merağî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 27/41.

²¹ Ebû Hayyân *el-Baḥr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Mu’avid, 8/154; Merağî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 27/74; Herarî, *Ḥadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/191.

²² Buradaki “Necm” Yıldız, “Kamer” ise Ay ismidir. İkisi de birer gök cismi olduklarından dolayı aralarında alaka bulunmaktadır.

²³ Ebû Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseyinî el-Âlusî, *Ruhu’l-Me’ânî*, nşr. Mahmûd Şükrî el-Âlusî el-Bağdâdî, 27/73-74.

- ✓ Necm sûresinin ahirinde kıyamet yaklaştı denilmişti, Kamer sûresinin evvelinde ise saat takarrüp etti diye buyrulmuştur.
- ✓ Kamer sûresinde önceki ümmetlerin kıssaları, Necm'dekinden ziyade izah edilmiş, helâkleri daha mufassalca bildirilmiştir.²⁴

1. 3. Garânik Olayı

Gurnuk, veya gırnîk kelimesinin çoğulu olan “garânik” kelimesi, “Kuğu, turna, beyaz su kuşu, beyaz tenli ve güzel kız” anlamına gelmektedir. Nitekim Kureys kabilesi mensupları Kâbe'yi tavaf ederken, “Lat, Uzza ve diğer üçüncüsü Menât hürmetine, çünkü bu üçü ulu kuğulardır ve gerçekten şefaatleri umulan varlıklardır ve Allah'ın kızlarıdır” diyerek onları yüksek uçan kuşlara benzetirlerdi²⁵

Garânik kelimesi, İslâm tarihine Hz. Peygamber'in müşriklerin gönlünü İslâm'a ısındırmayı arzu ettiği bir sırada şeytanın telkiniyle vahiylerle Allah sözü olmayan bazı kelimeleri karıştırdığını ve daha sonra Cebrâil'in ikazıyla bundan vazgeçtiğini iddia eden rivâyetler münasebetiyle kullanılmış ve daha çok Necm sûresiyle ilişkin tartışmalara konu olmuştur. Konu hakkında birçok çalışma yapıldığından dolayı burada detaya girilmeyecektir.²⁶

2. Sûrenin İhtiva Ettiği Belâğî Sanatlar

Malum olduğu üzere Kur'ân-ı Kerîm fesahât ve belâgat açısından zirveye çıkmış tek ve eşsiz bir kitaptır. Dolayısıyla ele alınan Necm sûresi de Kur'ân'ın bir bölümü olması nedeniyle birçok belâgat sanatını ihtiva etmektedir. Diğer taraftan *Belâgat* kelimesi genel bir isim olup içerisinde sırasıyla *Me'âni*, *Beyân* ve *Bedî'* gibi sanat çeşitlerini barındırmaktadır. Çalışmanın konusu olan Necm sûresindeki belâğî sanatları tespit ederken, hangi çeşitten ise onun başlığı altında izah edilecektir.

2. 1. Me'âni

Belâgat ilminin üç bölümünden birisi me'âni ilmidir. Ma'na kelimesinin çoğulu olan me'âni, bir belâgat terimi olarak, kelamın muktezâ-yı hâle yani yer ve zamana uygun olmasına dair kuralları ele alan ilimdir.²⁷ Me'âni ilmiyle öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz yönlerini öğrenmek amaçlanır.

²⁴ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 7/425.

²⁵ Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî, *Kitâbü'l-Eşnâm*, thk. Ahmed Zekî Paşa, (Mısır: Dârü'l-Kütübü'l-Mısıriyye, 1416/1995), 13-20.

²⁶ Konu hakkında geniş bilgi için bk. Kelb, *Kitâbü'l-Eşnâm*, thk. Ahmed Zekî Paşa; Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Mutallibî el-Kureşî, *Siretu İbn İshâk*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2004); Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Bağdadî, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir* (eş-Tabakâti'l-kübrâ), thk. İhsân Abbâs, (Beyrut: Dârü Sâdir, 1388/1968); Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmeklik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Siretü'n-nebeviyye* (Siretu İbn Hişâm), thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî, 3. Baskı, (Beyrut: Dârü'l-Kitabi'l-Arabiyye, 1410/1990); İsmail Cerrahoğlu, “Garânik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/garânik>.

²⁷ Ebû Yakûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Ali es-Sekkâkî el-Hârizmî, *Miftâhu'l-ûlûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, (Lubnan: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1420/2000), 247-248; Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni, *el-İzâh*

Çalışmanın konusu olan sûrede bulunan belâgat sanatının çeşitlerini ayrı ayrı başlık altında incelemeye çalışılacaktır.

2. 1. 1. Zamir Yerine Zahir İsmi Gelmesi

Bazı cümlelerde isim yerine zamir gelebildiği gibi, bunun tam tersi de olabilmektedir. Yani zamir yerine isim gelebilmektedir. Bu da iki şekilde olur. Zamir yerine ya zahir bir isim ya da işaret ismi gelir.²⁸

Çalışmanın konusu olan sûreye bakıldığında sadece bir yerde zamir yerine zahir isim gelmiştir:

وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ... وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئاً

“Onların, bu konuda hiçbir bilgisi yok. Onlar ancak zanna ve nefislerin isteklerine kapılıyorlar... oysa ki zan, gerçeğe karşı hiçbir şeye yaramaz.”²⁹

Yukarıdaki âyette altı çizili ikinci “الظَّنَّ” kelimesi, zamir yerine gelmiştir. Âyet “وَأِنَّهُ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ” şeklinde devam etmesi gerekirdi. Ancak belâgat ile ilgili eserlerde de zikredildiği üzere, bazı neden ve gayelerle zamir yerine zahir isim zikredilmiştir.³⁰ Burada zamir yerine ism-i zahir getirilmesinin gayesi ise cins³¹ ifade etmek içindir.

2. 1. 2. İltifat

İltifat/التفات kelimesi sözlükte, “bir şeyi burup çevirmek, gömleğini boynuna atmak, ister tutulsun (yerine getirilsin) ister tutulmasın sözü salıvermek, görüşünden yüz çevirmek³² ve bir toplumdaki uzak durmak, sağa sola bakmak, dönüp bakmak” gibi anlamlara gelir.³³ “Kişinin suratını farklı açılara döndürmesi” manasına da gelebilen

fi ‘ulûmi’l-belağâ, (Beyrut: y.y., 1993), 4; Abdurrahmân Hasan Habanneke el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye*, (Dimaşk: Dârü’l-Kalem - Beyrut: Dârü’s-Şâmiyye, 1416/1997), 1/138-140; İn‘âm Fevval Akkâvî, *Mu‘cemu’l-mufaşşal fi ‘ulûmi’l-belâğa*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 2. Baskı, (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, 1417/1996), 607; Ahmed Matlûb, *Mu‘cemu’l-muštelehâtu’l-belâğîyye ve te‘avuru‘hâ*, (Beyrut: ed-Dârü’l-‘Arabiyyetu li’l-Mevsu‘ât, 1427/2006), 3/276-279.

²⁸ Bk. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 309-311; Kazvîni, *el-İzâh*, 39-45; Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye*, 1/410-415; Akkâvî, *Mu‘cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 142; Matlûb, *Mu‘cemu’l-muštelehât*, 1/174.

²⁹ Necm 53/23, 28.

³⁰ Muhammed Ali es-Sâbunî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 4. Baskı, (Beyrut: Dârü’l-‘Kur’ânî’l-Kerîm, 1402/1981), 3/280; Herarî, *Hadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/157; Muhammed Hüseyin Selâme, *el-İ‘câzü’l-belâğî fi’l-‘Kur’ân’il Kerîm*, (Kahire: Dârü’l-‘Âfâkı’l-‘Arabiyye, 1423/2002), 328; daha fazla bilgi için bk. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 309-311; Kazvîni, *el-İzâh*, 39-45; Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye*, 1/410-415; Akkâvî, *Mu‘cemu’l-mufaşşal* thk. Ahmed Şemsüddîn, 142; Matlûb, *Mu‘cemu’l-muštelehât*, 1/174.

³¹ Cins, aralarında müşterek bağ ve nitelikler mevcut olan efradını ve alt sınıflarını kategorik olarak cem eden üst terim veya alta göre daha genel bir üst kavramdır (Ali Bardakoğlu, “Cins”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim 21 Eylül 2020).

³² Ahmed b. Yusuf b. Abduddâim es-Semîn el-Halebî, *Umdetu’l-huffaz fi tefsîri eşrefi’l-elfâz*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyunu’s-Sud, (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, 1997), 4/31; Durmuş, “İltifât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 19 Mayıs 2020).

³³ İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, “İft”, *Lisânu’l-‘Arap*, (Kahire: Dârü’l-Ma‘ârif, 1119), 4052; es-Semîn el-Halebî, *Umdetu’l-huffaz*, 4/31; Kadir Güneş, *Arapça - Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011), 1070

bu kelime, Allah'ın Kelamında bu anlamda kullanılmıştır: *وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ* /Sakin, hiç biriniz dönüp arkasına bakmasın.”³⁴ Bu âyette etrafa bakınmaları nehiy edilmiştir. Çünkü bakınıp dururlarsa onlara azabın indirileceği bildirilmiştir. Peygamber efendimizi niteleyen bir sözde ise şöyle denir: *فَإِذَا التَفَتِ التَّفَتِ جَمِيعًا* / O, birine yöneleceği zaman tüm bedeniyle yönelirdi.” yani o, gizlice bakmazdı, bir şeye baktığında ona sadece boynunu sağa sola çevirerek değil bütün bedenini çevirerek bakardı.³⁵ Arap sözlerinden olan *“وامرأة لفوت”* ifadesi, “ kocasından yüz çevirip başkasından olan çocuğuna yönelen kadın” için kullanılır.³⁶ Eşyaya çok meyilli olan ve ikide bir eşyalarına bakan kadın için de *“لفوت”* ifadesi kullanılır.³⁷

Belâgat ile uğraşan âlimlerin görüşüne göre, edebî sanatlardan olan iltifat, herhangi bir metinde ani bir şekilde kişisel, zamansal ve üslûbî açıdan farklılıkların meydana gelmesidir. İltifattan amaç ise yeksanlığı ortadan kaldırarak karşıdakinin dikkatini çekmektir.³⁸

İbnü'l-Esîr (öl. 637/1239) ise, iltifât için yukarıda geçen tanımlara benzer tanımlar yaptıktan sonra “Arap yiğidi” şeklinde de isimlendirildiğini söylemiş ve bunu, şu şekilde açıklamıştır: “Yiğit kişi; başkasının yapamadığını yapar, kimsenin cüret edemediği tehlikelere ve maceralara atılır. İltifat sanatı da bunun gibi bir anda üslûp değiştirerek başka üslûba girdiği için yiğit kişiye benzer. Bu da sadece Arap diline özel bir kullanım olması nedeniyle yukarıda geçen isimlendirmeye layık görülmüştür.”³⁹

Kur’ân’da iltifatla ilgili birçok örnek vardır. Ancak burada bir iki örnekle iktifâ edilecektir:

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا

“Rahman çocuk edindi.” dediler. Hakikaten çok çirkin bir iddia ortaya attınız.”⁴⁰

Âyetin başında geçen *“قَالُوا”* fiili, gaiplere hitap olarak gelmiştir. Ancak daha sonra gelen *“لَقَدْ جِئْتُمْ”* fiili, hazır olanların hitabına çevrilerek iltifât sanatı meydana getirilmiştir. Bu sanatın meydana getirilme amacı, Allah Sübhane ve Teâlâ’ya evlat

³⁴ Hûd11/81; Hicr 15/65.

³⁵ İbn Manzûr, “İft”, 4052-4053; Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebîdî, “İft”, *Tâcü'l-‘arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, (Beyrut: Dârül-Fikr, 1994), 29/126.

³⁶ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb İsfahânî, “İft”, *el-Müfretât fi ğaribi'l-Kur’ân*, (Mekke: Mektebetu Nezar Mustafa el-Bâz, ts.), 401-402; Zebîdî, “İft”, 29/126; Semîn, *el-Umdetu'l-huffaz*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyunu’s-Sud, 4/31; Güneş, *Arapça - Türkçe Sözlük*, 1070.

³⁷ Zebîdî, “İft”, 29/126; Semîn, *el-Umdetu'l-huffaz*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyunu’s-Sud, 4/31; Güneş, *Arapça - Türkçe Sözlük*, 1070.

³⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Mu’avid, I/119; İsmâil Durmuş, “İltifât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 19 Mayıs 2020).

³⁹ Ebü'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Meşelü's-sâ'ir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*, thk. Ahmed el-Huff - Bedevî Tabâne, (Kahire: Dârü Nahdâ, ts.), 2/167-186.

⁴⁰ Meryem 19/88-89.

isnat edenlerin, ne kadar kötü bir davranışta bulduklarını giyaben değil yüzlerine vura vura ifade etmektir.⁴¹

وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ

“Rabbinizden bağışlanmayı dileyiniz, sonra O'na tövbe ediniz. Muhakkak ki Rabbinin merhameti ve sevgisi boldur.”⁴² dedi.

Burada Allah, önce “رَبَّكُمْ” buyurarak “Rab” kelimesini muhatap(lar)a ait olan “كُمْ” zamirine izafe ederken, arkasında gelen “رَبِّي” tamlamasında bulunan ve ikinci olan “Rab” kelimesini ise mütekellime ait olan “ي” zamirine izafe etmiştir. Böylece burada muhataptan mütekellime iltifât sanatı meydana gelmiştir. Burada iltifat sanatının meydana gelmesi, Allah'ın rahmetinin çok olduğu/büyük olduğu ve O kullarına iyilik ve güzellik yapmada, aşırı bir sevgiyle birine beslenen ve sevgilisine yaptığından daha fazlasını yapmakta olduğunu göstermek içindir.⁴³

Necm sûresinde bulunan şu âyette de hitaptan gâibe iltifat vardır:

إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ

“Onlar, ancak sizin ve babalarınızın isimlendirdiğinizden başka bir şey değildir. Allah buna dair herhangi bir delil de indirmemiştir. Onlar ancak zanna uyuyorlar.”⁴⁴

Yukarıdaki âyette geçen “إِنْ يَتَّبِعُونَ” ve “سَمَّيْتُمُوهَا” kelimeleri arasında iltifat sanatı vardır. Zira önceki kelime hitap şeklinde gelmişken, ikinci kelime gaip olarak gelmiştir. Yani hitaptan gâibe iltifat sanatı meydana gelmiştir.⁴⁵ Zira yapmış oldukları cirkinlik ve yanlışlık kendilerinden yüz çevrilip önem vermemeyi gerektirmektedir.⁴⁶

2. 1. 3. Te'kîd

Te'kîd kelimesi lügatte, “sağlam hale getirmek, güçlendirmek, pekiştirmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁷ Bir söz veya kelimeyi pekiştirmeli olarak ifade etmek, Arap dili ve belâgatının köklü üslûplarından olup en eski gramer eserlerinde de te'kîd ve tevkîd terimleri olarak yer almıştır.⁴⁸ Belâgatte te'kîdin faydası, sözün, dinleyici veya muhatabın zihnine yerleşmesini, açık seçik anlaşılmasını sağlamaktır. Çeşitli te'kîd edatları ve zait harflerle yapılan pekişmeler mef'ûl-i mutlak, hal, temyiz, terdîd, tekrâr, istifhâm, özellikle her türlü itnâb üslûbu, haberin te'kîdi ve yemin gibi me'âni

41 Bk. Herarî, *Hadâîk*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 17/242.

42 Hud 11/90.

43 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Mu'avid, 3/229.

44 Necm 53/23.

45 Sâbunî, *Safvetu't-tefâsîr*, 3/280; Herarî, *Hadâîk*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/157; Selâme, *el-İcâzü'l-belâgî fi'l-Kur'ân*, 328.

46 Herarî, *Hadâîk*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/157.

47 Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhidî. “ekd”, *Kitabu'l-Ayn*, thk. Abdulhamîd Hindavî. (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/77; es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed Cürçânî, *Mu'cemu't-ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, (Kahire: Dârü'l-Fazîle, ts.), 45; İsfahânî, “vkd”, 689.

48 Bk. Ferâhidî, “ekd”, 1/77; Cürçânî, *Mu'cemu't-ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, 45; İsfahânî, “vkd”, 689.

ilminin kapsamına giren belli başlı konulardır. Ancak çalışmanın hacmini de dikkate alarak fazla detaya girilmeyecektir.⁴⁹

Me‘âni ilminde, muhatabın sözü inkâr etmesini önlemek, ifadenin mecazî anlama hamledilmesine engel olmak, muhatabın şüphesini gidermek, onu uyarmak, sözün zihinde iyice yerleşmesini ve tam anlaşılmasını sağlamak, anlatıma abartı ve azamet kazandırmak, kelamın umumiliğini veya hususiliğini belirlemek gibi amaçlar için te’kîde müracaat edilir.⁵⁰

Kur’ân’da, te’ekid sanatının birçok çeşidine rastlamak mümkündür. Ancak burada bir iki örnekle yetinilecektir:

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونََ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا

“Sizden önceki nice nesilleri, zulüm ettiklerinden gerçekten helak ettik.”⁵¹

Âyette, ibtidâ lâmı, tâhkîk ifade eden “قَدْ” harfi ve zarf olan “قَبْلِكُمْ” kelimesi üzerine “مِنْ” harfinin getirilmesi gibi üç yerde te’kîd vardır. Cümlemin te’kidsiz anlamı şöyledir: “Önceki nesilleri, zulüm ettiklerinden helak ettik.” Burada te’kid sanatının kullanılmasındaki amaç, sözü güçlendirmek, pekiştirmek ve muhataba güçlü bir mesaj vermektir.

قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ

“Dediler ki, hiç şüpheşiz Rabbimiz, size gönderildiğimizi çok iyi biliyor.”⁵²

Bu âyette de dört yerde te’kîd mevcuttur; kâsem (yemin) mesabesinde olan “رَبُّنَا يَعْلَمُ” cümlesi, te’kid edatı olan “إِنَّا” harfi, “مُرْسَلُونَ” kelimesi üzerine gelen muzahlaka lamı⁵³ ve “رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ” cümlesinin isim olarak gelmesi.⁵⁴ Buradaki te’kidin getirilmesi ise elçilerin kendilerini muhataplarına inandırmak, kabullendirmek ve ikna etmek içindir.

Necm sûresinde bir yerde te’kîdin olduğuna müşahede edilmiştir:

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

⁴⁹ Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdurrahmân b. Abdillâh b. Âkîl, *Şerhu İbn-i Âkîl*, (Kahire: Dârü’t-Turâs, 1980), 271-277; Akkâvî, *Mu‘cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 271; Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye*, 2/106-109; Durmuş, “Tekit”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 15 Mayıs 2020).

⁵⁰ Bk. Akkâvî, *Mu‘cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 271.

⁵¹ Yunus 10/13.

⁵² Yâsin 36/16.

⁵³ “Zahlaka/زَحْلَقَةٌ” kelimesi, زَحْلَقَ يُزَحْلِقُ fiilinin mastarı olup “uzaklaşmak, ayrılmak, kımıldamak, birini yerinden etmek, yerinden kaldırmak” gibi anlamlara gelmektedir (Ferâhidî, “zhlk”, 176-177; Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 518). (Muzahlaka/مُزَحْلَقَةٌ) ise ism-i meful olup, “kaydırılmış, yerinden edilmiş, yuvarlanmış” anlamını ihtiva etmektedir. Bu lama; mübteda üzerine geldiğinden veya kendisiyle ibtida edildiğinden dolayı “ibtida lam”ı da denilmektedir. İbtidadan maksat, kelamın kedisıyla başlatılması demektir. İbtida lamına “lamu’l muzahlaka” isminin verilmesi, kelamın başından gelmesi gerekirken, inne harfi nedeniyle haber üzerine kaydırılmış, yerinden edilmiş olması hasebiyledir (Ferâhidî, “zhlk”, 176-177; Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 518).

⁵⁴ Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye*, 1/80-82.

“O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.”⁵⁵

Buradaki te’kîd, sıfatla gerçekleştirilmiştir. Zira “وَحَى” kelimesinden hemen sonra gelen “يُحَى” fiili, onun sıfatı olmuştur. Bu ise, cümlede mecazın varlığını ortadan kaldırmaktadır. Yani Hz. Muhammed’in okumuş olduğu şey sözde değil, gerçekten de vahiy mahsulüdür.⁵⁶

2. 1. 4. İstifhâm-ı Tevbîhî

Öncelikle *İstifhâm* ve *Tevbîh* kelimelerinin ne anlama geldikleri çok kısa olarak açıklanacaktır. Sonra da sûredeki örneklere geçilecektir.

İstifhâm kelimesi lügatte, sormak anlamına gelip, kişinin önceden bilmediği bir şeyi sorarak anlamak ve öğrenmek istemesidir.⁵⁷ Kur’ân’da istifhâma örnek olabilecek birçok misâl olmasına karşın şu iki misâl ile yetinilecektir:

“Havariler! Ey Meryem oğlu İsmâ! Rabbin üzerimize bir sofrayı indirebilir mi? diye sordukları zaman.”⁵⁸

“Firavun dedi ki! Âlemlerin Rabbi de kimdir?”⁵⁹

Yukarıda geçen her iki âyette de istifhâm edatı kullanılarak istifhâm sanatı meydana gelmiştir.

İstifhâm birden çok edatla meydana gelmektedir. Söz konusu edatların tümü de istifhâm anlamını ihtiva ettikleri gibi başka anlamları da ihtiva etmektedirler. Bunlar; taaccüp (şaşırmak), emir, nehiy, nefiy, sapıklığa karşı uyarmak, vaîd (tehdit), takrir, inkâr, tehekküm (alay), tahkir (küçümseme), istib’ad (uzak saymak) ve tehvi (korkutmak) gibi anlamlardır.⁶⁰ Konu hakkında geniş bilgi için şu eserlere müracaat edilebilir.⁶¹

⁵⁵ Necm 53/4.

⁵⁶ Herarî, *Hadâik*, thk. Hâsem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/155-156.

⁵⁷ Ferâhîdî, “fhm”, 3/344; İsfehânî, “fhm”, 499; Matlûb, *Mu’cemu’l-muştelehat*, 1/181; Bedevî, *Min belâğati’l-Kur’ân*, thk. Dâlyâ Muhammed İbrâhîm, 126.

⁵⁸ Mâide 5/112.

⁵⁹ Suarâ 26/23.

⁶⁰ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 418-421; Kazvîni, *el-İzâh*, 112-118; Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye*, 1/258; Akkâvî, *Mu’cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 234.

⁶¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 412; Kazvîni, *el-İzâh*, 108-118; Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye*, 1/258-302; Akkâvî, *Mu’cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 234.

Kınama anlamına gelen⁶² “Tevbîh” kelimesi ise, belâgat ilminde, bir şeyin kabul edilmediği ifade edilirken, aynı zamanda içinde kınamanın da bulunmasıdır.⁶³ Şu âyetler buna örnek verilebilir:

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ “İyiliği insanlara emredip kendinizi mi unutupyorsunuz? Oysaki kitabı (Tevrat) da okuyorsunuz.”⁶⁴

أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْجُحُونَ “Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?”⁶⁵

لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ “Yapamayacağınız şeyleri neden söylüyorsunuz?”⁶⁶

Yukarıda geçen üç âyette de istifhâm-ı tevbîhî (kınayıcı istifhâm) vardır. İlk iki âyette istifhâm, Arap dilinde en fazla kullanılan “eli” edatı ile yapılırken, son âyette ise “lime” edatı ile yapılmıştır.

Necm sûresinde istifhâm-ı tevbîhî iki yerde gelmiştir:

أَفْتَمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ “Onun (Muhammed’in) gördüklerinden şüphe mi ediyorsunuz.”⁶⁷

أَلَكُمْ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ “Size erkek çocuk O’na (Allah’a) kız çocuk mu? Şu halde bu, adil olmayan bir paylaşmadır.”⁶⁸

Buradaki iki âyette de istifham tevbîh anlamında kullanılmıştır.⁶⁹

2. 1. 5. İtnâb

İtnâb, insanların aşına olduğu lafızlardan daha fazla lafızla, ancak haşve ve tatvîle⁷⁰ mahal vermeden meramı dile getirmektir. İtnâb kısımları incelendiğinde farklı bakış açılarıyla yapılan değişik taksimleri görmek mümkündür. Bazen itnâbı meydana getiren cümlelerin yapısından hareketle taksim yapılırken, bazen de itnâbın amacından yola çıkılarak taksim yapılmıştır. Bazen de bu iki bakış açısı göz önüne

⁶² Ferâhîdî, “vbh”, 4/343; Salihu’l-Aliyi’s-Salih - Emîne eş-Şeyh Süleymânî’l-Ahmed, “vbh”, *Mu’cemu’s-şâfi fi’l-lügati’l-‘Arabîyye*, 731; Mecme’u’l-lügati’l-‘Arabîyye, *el-Mu’cemu’l-vasîf*, 4. Baskı, (Mısır: Mektebetü’ş-Şürükü’d-Devliyye, 1425/2004), 1037; Akkâvî, *Mu’cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 132.

⁶³ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 419-420; Kazvînî, *el-Îzâh*, 113; Meydânî, *el-Belâgatu’l-‘Arabîyye*, 1/274; Akkâvî, *Mu’cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 132-133; Matlûb, *Mu’cemu’l-muştelehat*, 1/192.

⁶⁴ Bakara 2/44.

⁶⁵ âffât 37/95.

⁶⁶ Saf 61/2.

⁶⁷ Necm 53/12.

⁶⁸ Necm 53/15-16.

⁶⁹ Sâbunî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 3/280; Herarî, *Hadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/156; Selâme, *el-Îcâzü’l-belâğî fi’l-Kur’ân*, 328.

⁷⁰ Fazla lafzın anlama bir katkısı yoksa ve hangi lafzın fazladan olduğu açık değilse buna gereksiz uzatma manasında *tatvîl* denirken, fazla lafzın anlama bir katkısı yoksa ve hangi lafzın fazladan olduğu açıksa buna da gereksiz doldurma manasında *haşv* denir (Akkâvî, *Mu’cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 541-543).

alınarak taksime gidildiği görülmektedir. İtnâbın kullanılmasında, birçok faydanın olduğu söylenmiştir.⁷¹

İtnâb sanatı ile ilgili örnek çoktur. Ancak çalışmanın hacmi de göz önünde bulundurularak, âyet ve şiirden birer örnek ile iktifa edilecektir:

“Sakın sanma ki yaptıklarından memnun olanlar, yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananlar, evet! Asla sanma ki onlar kurtulacaklardır! Onlar için elem verici azap vardır.”⁷²

فَيَا قَبْرَ مَعْنٍ أَنْتَ أَوْلُ حُفْرَةٍ مِنْ الْأَرْضِ خُطَّتْ لِلْسَّمَاحَةِ مَضْجَعًا
وَيَا قَبْرَ مَعْنٍ كَيْفَ وَارَيْتَ جُودَهُ وَقَدْ كَانَ مِنْهُ الْبُرُّ وَالْبَحْرُ مُتْرَعًا
Sen yerdeki ilk çukursun Ey ma'n'ın kabri!
Cömertlik için planlanmış bir istirahatgâhsın,
Onun cömertliğini nasıl örtebildin Ey ma'n'ın kabri!
*Oysa kara da deniz de onun cömertliğiyle doluydu.*⁷³

Yukarıdaki âyet ve şiirde altları çizili kelimeler tekrar edildiğinden dolayı itnâb sanatı meydana gelmiştir.⁷⁴

Necm sûresinde de bir yerde itnâb sanatı mevcuttur:

“Şüphesiz, Rabbin, yolundan sapanı da iyi bilir; ve O, hidâyette olanı da iyi bilir.”⁷⁵

Âyetteki (أَعْلَمُ) kelimesi, tekrar edilmiş ve itnâb sanatı oluşmuştur. Bunun faydası ise, olayı muhataba daha güçlü bir şekilde bildirmek olduğu gibi, iki ilmin (bilgi) arasında da farkın olduğunu ifade etmektir. Zira birincisi, delalette, sapkınlıktan bahsederken, ikincisi ise hidâyette, hak yolunda olandan bahsetmektedir.⁷⁶

2. 1. 5. 1. Âm Bir Lafızdan Sonra Has Bir Lafzın Zikredilmesi

Bu iki kelimenin (âm, has) ne gibi anlamlara gelebileceklerine dair kısa da olsa bir malumat vermekte fayda vardır.

Âm, delâlet ettiği bütün fertleri sınırsız olarak içine alan ve birden çok şeyi ifade eden kelimedir. Diğer bir ifade ile kelime, bir cümle içerisinde birçok şey

⁷¹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 381; Kazvîni, *el-İzâh*, 151-153; Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2/62; Akkâvî, *Mu'cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 157-158; itnâb kısımları hakkında ayrıca bk. Bulut, *Kur'ân-ı Kerim'de İtnab Üslûbu*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research). Volume 3, Issue 11, Spring 2010, 183-205.

⁷² Âl-i İmrân 3/188.

⁷³ Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2/65

⁷⁴ Bk. Kazvîni, *el-İzâh*, 153; Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2/65; Akkâvî, *Mu'cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 169.

⁷⁵ Necm 53/30.

⁷⁶ Herarî, *Hadâik*, thk. Hâsem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/157; Selâme, *el-İ'câzü'l-belâğî*, 1/328.

getiriyorsa ve onların hepsini ifade ediyorsa o kelime âmdir. Has ise, bir tek anlama veya sınırlı sayıdaki fertlere delâlet eden kelimedir.

Âm bir kelimedenden sonra has olan bir kelimenin zikredilmesi, belâgat ilminin üç ana bölümünden olan me'âni ilminden *İtnâb* kısmına dâhil olup faydası, has olan kelimenin önemli veya çok kötü (çirkin) bir anlama delalet edeceğine dair kişiyi uyarmaktır. Bu ise, sanki has, âmın bir çeşidi değil de farklı bir şeymiş gibi bir intiba verecektir.⁷⁷

Kelimenin önemine şu örnek verilebilir:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَفُؤُوا لِلَّهِ فَاتِنِينَ “Namazlara, bilhassa orta namaza devam edin ve huşû içinde Allah’ın huzurunda durun.”⁷⁸

Bu âyette (الصَّلَوَاتِ) kelimesinden sonra (والصَّلَاةِ الْوَسْطَى) kelimesi zikredilmesi, ikinci namazının önemli ve faziletli olduğunu göstermektedir.

Kelimenin çok kötü bir şeye delâlet edeceğine örnek ise çalışmanın konusu olan sûrenin şu âyetlerinde görmek mümkündür:

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى “Arkadaşınız ne sapıtmış ne de eğri yola girmiştir.”⁷⁹

Âyetteki (غَوَى) fiili, has bir kelimedir. Zira sadece inançta hata yapanlar için kullanılmıştır. (ضَلَّ) fiili ise âm bir kelimedir. Çünkü bu fiil; inanç, söz, fiil ve ahlaktaki hata için kullanılmıştır. Dolayısıyla böyle bir atıfta, has olan bir kelime, âm olan kelimedenden sonra zikredilmiştir. Böylece inançtaki hatanın çok kötü ve çirkin bir davranış olduğuna dikkat çekilmiştir.

الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ... “Büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçanlar...”⁸⁰

Âyette (الْإِثْمِ) kelimesinden sonra (الْفَوَاحِشِ) kelimesinin zikredilmesi fuhuş işinin ne kadar kötü ve çirkin olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle âyette geçen “ism” kelimesi genel bir kavram olduğundan dolayı “fuhuş” kelimesini de içine almaktadır. Ancak fuhuş fiili o kadar çirkin bir iştir ki, o tekrardan zikredilmiştir. Böylece dikkatler fuhuş ve fahişeliğin çirkinliğine çekilmiş oldu.⁸¹

2. 1. 5. 2. Has Bir Lafızdan Sonra Âm Bir Lafzın Zikredilmesi

Has ve âm kelimelerinin tarifine yukarıda kısa bir şekilde değinildiğinden burada tekrar edilmeyecektir.

⁷⁷ Kazvîni, *el-İzâh*, 153; Meydânî, *el-Belâgatu'l-Arabiyye*, 2/69; Akkâvî, *Mu'cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 170.

⁷⁸ Bakara 2/238.

⁷⁹ Necm 53/2.

⁸⁰ Necm 53/32.

⁸¹ Herarî, *Hadâik*, thk. Hâsem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/155-156; konu hakkında geniş bilgi için bk. Akkâvî, *Mu'cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 169.

Has bir lafızdan sonra am bir lafzın gelmesinde ne gibi bir fayda olduğunu ifade etmek gerekirse şunu söylemek mümkündür; has bir lafızdan sonra âm bir lafzın gelmesiyle ta‘mim yani genelleştirme meydana gelmekte ve has lafzın önemine dikkat çekilmektedir.⁸² Bunun bir örneği, Yüce Allah, Nuh Peygamberin (a. s.) duasını hikâye ederken görülmektedir:

“Rabbim! رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا Beni, anne babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, inanmış erkek ve kadınları affeyle, zalim kimseleri ise her zaman helak et.”⁸³

Âyette, Nuh (a.s.), ilk önce kendine, sonra anne babasına, daha sonra mümin olarak evine girenlere başışlama istemiştir. Böylece has bir lafızdan sonra âm getirilmiş ve genelleme yapılmıştır. Zira Nuh (a.s.) da mümin olarak evine girmiş biri olarak âm olan (وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا) cümlesine dâhildir.⁸⁴

Başka bir örnek de Allah’ın Hz. Muhammed’in iki zevcesine hitabını barındıran aşağıdaki âyette mevcuttur:

إِن تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ “İkiniz de Allah’a tövbe ederseniz (çok iyi olur), çünkü kalpleriniz eğrilmişti. Fakat peygambere karşı bir dayanışma içine girecek olursanız bilin ki herkesten önce Allah onun dostu ve koruyucusudur, sonra da Cebrâil ve salih müminler. Melekler de bunların ardından onun yardımcısıdır.”⁸⁵

Bazı özelliklerinden dolayı önemli bir Melek olan Cebrâil, âyette önce zikri geçmekte, sonra da meleklerin zikri gelmektedir. Cebrâil de meleklerden olduğu için “Melekler” kavramına dâhildir. Dolayısıyla burada da has bir lafızdan sonra âm bir lafız zikredilmiştir.⁸⁶

Necm sûresinde, bu tür belâgate bir yerde rastlamak mümkündür.

“Allah’a secde edin ve ibadet edin.” فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا

Âyette, secdeden sonra ibadet emredilmiştir. Oysa ibadet genel (âm) dir secde ise özeldir ve ibadetin bir alt kısmıdır. Dolayısıyla burada has bir lafızdan sonra âm bir lafız zikredilmiştir. Bu da secdenin önemine delalet etmek içindir.⁸⁷

2. 1. 6. İbhâm

Belâgat âlimlerine göre “İbhâm”, bir sözün, iki veya daha fazla anlama gelebilmesidir. Sekkâki (626/1229) buna “et-Tevcîh” demekte ve şunları ifade etmektedir; “bazı kimseler, onu (İbhâmı), ‘iki zıt anlama ihtimali olan kelam’ şeklinde

⁸² Bk. Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2/69; Herarî, *Hadâîk*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/155-156.

⁸³ Nuh 81/28.

⁸⁴ Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2/70.

⁸⁵ Tahrîm 66/4.

⁸⁶ Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2/71.

⁸⁷ Bk. Sâbunî, *Safvet*, 3/281.

tarif etmişlerdir.”⁸⁸ İbhâm bir sözün kullanılmasında şu faydalar mevcuttur; tefhim (yüceltme), tahkir, umumiyet vb.⁸⁹ hatta çağdaş müelliflerden olan Meydânî (öl. 1398/1978), söz konusu faydalarının, belâgatçı olan şahsın zevkine göre sayılamayacak kadar fazla olduğunu söylemiş ve kendisi de on küsur fayda saymıştır.⁹⁰

Çalışmanın konusu olan sûrenin şu âyetlerinde İbhâm sanatı kullanılmıştır:

فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ /Allah, kuluna ne vahyettiyse vahyetti.

إِذْ يَغْشَىٰ السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ /O an sidre’yi bürüyen bürümüştü.

فَغَشَّاهَا مَا غَشَّىٰ /Onları neler kapladı neler.

Yukarıdaki âyetlerde altı çizili kelimeler (مَا أَوْحَىٰ، مَا يَغْشَىٰ، مَا غَشَّىٰ) müphem olarak kullanılmıştır. Bunun nedeni ise işin fehâmetini, azametini (yüceliğini) veya dehşetini ifade etmektir.⁹¹

2. 2. Beyân

Lügatte, “ortaya çıkarmak, açık seçik olmak, açıklamak, anlaşılır hale getirmek” gibi anlamlara gelen *beyan* kelimesi, terim olarak ise maksadı açık bir şekilde ve değişik yollarla ifade etme usullerini inceleyen ilim dalıdır.⁹² Çalışmanın konusu olan sûrede birden çok beyân sanatı mevcuttur. Söz konusu sanatları şu şekilde açıklamak mümkündür.

2. 2. 1. Teşbih

Lügatte; “Benzetmek, hikâye etmek” gibi anlamlara gelen teşbih kelimesi tef’îl babından “شَبَّهَ - يَشْبَهُ” fiilinin mastarıdır. Örneğin; “شَبَّهْتُ هَذَا بِذَلِكَ” denildiğinde “bunu şuna benzettim” demektir.⁹³ Burada dikkat edilmesi gereken, söz konusu fiilin benzetme anlamında kullanıldığı zaman cerr harfi olan “bâ” harfiyle beraber gelmesidir.⁹⁴ İstilahta ise; Bir vasıfta aralarında benzerlik bulunan iki şeyden birini diğerine teşbih

⁸⁸ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 381.

⁸⁹ İbhâmı ilgili daha fazla bilgi için bk. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 381; Kazvîni, *el-İzâh*, 85; Matlûb, *Mu‘cemu’l-muştelehat*, 1/37; Akkâvî, *Mu‘cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 21; Ahmed Ahmed Bedevî, *Min belâgati’l-Kur’ân*, thk. Dâlyâ Muhammed İbrâhîm, (Kahire: Nahdetu Mısır, 1426/2005), 102.

⁹⁰ Bk. Meydânî, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, 1/400-409.

⁹¹ Bk. Sâbunî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 3/280; Herarî, *Hadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/155-156; Selâme, *el-İcâzü’l-belâgî fi’l-Kur’ân*, 328.

⁹² Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 381.

⁹³ Bk. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 249; Kazvîni, *el-İzâh*, 326; Matlûb, *Mu‘cemu’l-muştelehat*, 1/37; Akkâvî, *Mu‘cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 21.

⁹⁴ Ferâhidî, “şbh”, 2/204-205; İbn Manzûr, “şbh”, İsfahânî, “şbh”, 335; es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *el-Cevâhiru’l-Belâgat fi’l-me’ânî ve’l-beyân ve’l-bedî’*, (Beyrut: Mektebetu’l-Asriyye, 1999), 219.

⁹⁴ Ferâhidî, “şbh”, 2/204-205; İbn Manzûr, “şbh”, 2189-2190.

edatlarından birinin vasıtasıyla benzetmektir” diye tarif edilmiştir.⁹⁵ Teşbihin kısımları, faydaları ve hakkındaki tüm detaylı bilgi için aşağıdaki teliflere bakılabilir.⁹⁶

Necm sûresinde sadece bir yerde teşbih sanatı tespit edilmiştir:

هَذَا نَذِيرٌ مِّنَ النَّذْرِ الْأُولَى “Bu da önceki uyarıcılardan bir uyarıcıdır.”⁹⁷

Âyetteki “نَذِيرٌ” kelimesinden ya Kur’ân ya da Hz. Muhammed (s.a.v.) kastedilmiş, daha sonra gelen “النَّذْرُ” kelimesinden de ya önceki kitaplar ya da Hz. Muhammed’den önceki uyarıcı peygamberler kastedilmiştir. Dolayısıyla burada, sonradan gelen uyarıcı, öncekine teşbih edilmiş ve belîğ denilen teşbih sanatı meydana gelmiştir.⁹⁸

2. 2. 2. İstiâre

İstiâre kelimesi lügatte, “ödünç talep etmek, herhangi bir şeyi ödünç almak”⁹⁹ anlamına gelirken, belâgat ilminde ise “bir sözün veya söz öbeğinin, teşbihe mübalağa ve yorum gücü sağlamak için teşbih alakasıyla ve bir karineye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılmasıdır”¹⁰⁰

Necm sûresinde konuyla alakalı iki örnek mevcuttur:

فَأَعْرَضَ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا “Artık yüz çevir, bizi anmadan yüz çevirenden ve ancak dünya yaşayışını isteyenenden.”¹⁰¹

وَأَعْطَى قَلِيلًا وَأَكْدَى “Azıcık verip, sonra vermeme, arkasını getirmemekte direneni?”¹⁰²

Yukarıdaki birinci âyette altı çizili “تَوَلَّى” kelimesi nedeniyle istiâre oluşmuştur. Zira buradaki kelime aslında “yüz çevirme, arka verme, protesto etme gibi” anlamlara gelirken,¹⁰³ bu âyette “iman etmeme, sapıklıkta devam etme” gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Aynı şekilde ikinci âyetteki “أَكْدَى” kelimesiyle istiâre meydana gelmiştir. Çünkü kelimenin asıl anlamı “Yer kabuğunda bulunan sertlik, zorluk, zahmetlik”

⁹⁵ Kazvînî, *el-İzâh*, 227; Şihabuddin Ebü Senâ Mahmud b. Süleyman el-Hânefî, *Hüsnü't-tevvesul ilâ şana'ati't-tarasul*, (Mısır: Matba'atü'l-Vehbiyye, 1398), 13; Hâşimî, *el-Cevâhiru'l-Belâğa*, 219.

⁹⁶ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 439-465; Kazvînî, *el-İzâh*, 164-172; Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabîyye*, 2/162-204; Akkâvî, *Mu'cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 322-355; Matlûb, *Mu'cemu'l-muştelehat*, 2/166-215.

⁹⁷ Necm 53/56.

⁹⁸ Sâbunî, *Safvetu't-tefâsîr*, 3/280; Herarî, *Hadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/188; Selâme, *el-İcâzü'l-Belâğî fi'l-Kur'ân*, 328.

⁹⁹ Ferâhidî, “avr”, 3/253; Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabîyye*, 2/229-263; Akkâvî, *Mu'cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 88; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu luğatu'l-'arabîyyetu'l-ma'asire*, (Kahire: Alemu'l-Kütüb, 1429/2008), 1572.

¹⁰⁰ İstiare ile ilgili tüm bilgiler için bk. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 477-485; Kazvînî, *el-İzâh*, 212-225; Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabîyye*, 2/229-263; Akkâvî, *Mu'cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 88-116; Matlûb, *Mu'cemu'l-muştelehat*, 1/136-174.

¹⁰¹ Necm 53/29.

¹⁰² Necm 53/34

¹⁰³ Ferâhidî, “kda”, 4/401; İsfahânî, “kda”, 95.

iken,¹⁰⁴ burada “yardım etmeme, verilen şeyi kesme” gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹⁰⁵ Dolayısıyla her iki âyette de istiâre-ı tebeyye meydana gelmiştir.

2. 2. 3. Kinâye

Lügatte, kinâye kelimesi كِنَى-يَكْنَى veya يَكْنُو fiillerinin mastarı olup “ima etmek, herhangi bir düşünceyi üstü kapalı şekilde ifade etmek” manasında istimal edilir.¹⁰⁶ Belâgat ilmindeki terim anlamı ise, bir ifadeyi gerçek manasının da anlaşılır bir tarzda olmak üzere, gerçek anlamının dışında kullanmaktır. Kinâyede hakikî ve mecazî anlamların her ikisinin de kastedilmesi mümkündür. Fakat ana gaye, gerçek anlamdan ziyade, mecaz anlamının kastedilmesidir. Diğer taraftan gerçek anlamın kastedilmesine bir mani de bulunmamaktadır.¹⁰⁷ Kinâye ile ilgili detaylı bilgi için aşağıda verilen eserlere müracaat edilebilir.¹⁰⁸

Necm sûresinin sadece bir âyetinde Kinâye sanatı gelmiştir:

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى “Doğrusu, güldüren ve ağlatan, O’dur (Allah’tır).”

Âyetteki “أَبْكَى” ve “أَضْحَكَ” kelimeleri, asıl anlamlarında kullanılmamıştır. Zira bu kelimelerden kasıt “الحزن” ve “الفرح” gibi kelimelerin ifade ettiği anlamlardır. Dolayısıyla âyetin anlamı, “Doğrusu, sevindiren ve hüznülendiren O’dur” şeklinde olacaktır.¹⁰⁹

2. 3. Bedîf

Bedîf kelimesi lügatte, ilk olan anlamına geldiği gibi, hem eşsiz ve benzersiz olan bir şeyi icat eden, hem de icat edilen bu eşsiz şey anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise muktezâ’yı hâle uygun fasih sözü nasıl güzelleştireceğimizi öğreten ilim dalıdır.¹¹⁰ Sûrede birkaç bedîf sanatı mevcuttur ve o sanatları, aşağıdaki gibi izah edilebilmektedir.

¹⁰⁴ Ferâhidî, “kda”, 4/16; İsfahânî, “kda”, 551.

¹⁰⁵ Sâbunî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 3/280; Herarî, *Hadâîk*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/188.

¹⁰⁶ Ferâhidî, “kna”, 4/53; İbn Manzûr, “kna”, 3944; Cürcânî, *Mu’cemut-Ta’rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, 157; Ebû Hasan Ali b. İsmâîl b. Sîde, *el-Muḥkem ve’l-muḥîtu’l-a’zâm*, thk. Muhammed Ali en-Necâr, (Ma’hedu’l-Maḥṭuṭat, 1393/1973), 7/84; Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman, 2/301; Süyûtî, *el-İtkân*, 516; Subhî Salih, *Mebâhis fi ‘ulumi’l-Ḳur’ân*, 10. Baskı, (Beyrut: Dârü’l-İlim li’l-Melâyyin, 1977), 329-330.

¹⁰⁷ Kazvîni, *el-İzâh*, 241-242; Şerefüddîn el-Hüseyin b. Abdullah b. Muhammed et-Tîbî, *et-Tibyân fi ‘İlmi’l-Me’ânî ve’l-Beyân*, thk. Abdüsettar Hüseyin Zemmût (Beyrut: Dârü’l-Cil, 1996), 406; Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd., 2/302; Süyûtî, *el-İtkân*, 516-518; Emil Bedîf Yakub, *el-Mu’cemu’l-mufassal fi’l-Lügati ve’l-edeb*, (Beyrut: Dârü’l-İlim li’l-Melâyyin, ts.), 1028.

¹⁰⁸ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 512-521; Kazvîni, *el-İzâh*, 241-251; Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘Arabîyye*, 2/133-152; Akkâvî, *Mu’cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 628-629; Matlûb, *Mu’cemu’l-muşteleḥât*, 3/154-165.

¹⁰⁹ Sâbunî, *Safvet*, 3/280; Herarî, *Hadâîk*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/188; Selâme, *el-İcâzü’l-belâğî fi’l-Ḳur’ân*, 328.

¹¹⁰ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 532; Kazvîni, *el-İzâh*, 255; Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘Arabîyye*, 2/241; Akkâvî, *Mu’cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 596; Matlûb, *Mu’cemu’l-muşteleḥât*, 3/104

2. 3. 1. Tıbâk

Tıbâk sanatına *mutabakat*, *tatbik*, *tezat* (تضاد) ve *tekâfu'* (تكافؤ) gibi isimler de verilmiştir. Lügatte *uygunluk* anlamına gelen tıbâk, terim olarak, anlam bakımından aralarında zıtlık bulunan kelimelerin bir ibarede kullanılmasıdır.¹¹¹ Gece-gündüz, siyah-beyaz, sert-yumuşak, uzun-kısa, güzel-çirkin, aç-tok, doğu-batı, adil-zalim gibi birbirine zıt kelimeleri bir ibarede toplamak böyledir. Tıbâk sanatı, hem şiirde hem de nesirde meydana gelebilmektedir. Diğer taraftan tıbâk, kelimenin isim, fiil ya da harf olmasına göre değişik şekillerde gelir.¹¹²

Çalışmanın konusu olan sûrenin şu âyetlerinde bulunan altı çizili kelimler arasında tıbâk sanatı vardır:¹¹³

فَلِلَّهِ الْأَخِرَةُ وَالْأُولَىٰ “Oysa ahiret de dünya da Allah’ındır.”¹¹⁴

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اهْتَدَىٰ “Şüphesiz senin Rabbin, yolundan sapanı daha iyi bilir. O, hidâyete ereni de daha iyi bilir.”¹¹⁵

وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ “Azıcık verip, sonra vermeyen, arkasını getirmeyen direneni?”¹¹⁶

وَأَنَّهُ هُوَ أَمْضَكٌ وَأَبْكَى “Doğrusu, güldüren ve ağlatan, O’dur (Allah’tır).”¹¹⁷

وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتٌ وَأَحْيَا “Hiç şüphesiz, öldüren ve tekrar dirilten O’dur.”¹¹⁸

وَأَنَّهُ خَلَقَ الرُّوحَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ “Gerçekten, çiftleri, erkek ve dişi yaratmış da O’dur.”¹¹⁹

أَفَمِنْ هَذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ “Şimdi siz gaflet içinde eğlenerek bu söze mi (Kur’ân’a mı) şaşıyorsunuz, gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz?”¹²⁰

2. 3. 2. Cinas

Cinas’a, tecânûs, tecânûs, mücânese isimleri de verilir. Manaları farklı, söyleyiş ya da yazılışları aynı veya benzer iki lafzın bir arada kullanılmasıdır. Bu tür sanata bu şekildeki bir ismin verilmesinin nedeni ise her iki lafza ait harflerin aynı cinsten olmasıdır. Belâgat ilmi ile ilgili eserlerde, değişik yönlerden tasnife tabi tutulan cinas,

¹¹¹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 527; Kazvîni, *el-Îzâh*, 255; Meydânî, *el-Belâğatu'l-‘Arabiyye*, 2/377; Akkâvî, *Mu‘cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 596; Matlûb, *Mu‘cemu'l-muštelehat*, 3/66.

¹¹² Tıbâk sanatı ile ilgili geniş bilgi için bk. Sekkâkî, *Miftâhu'l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 527-531; Kazvîni, *el-Îzâh*, 255-258; Meydânî, *el-Belâğatu'l-‘Arabiyye*, 2/377-387; Akkâvî, *Mu‘cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 596-598; Matlûb, *Mu‘cemu'l-muštelehat*, 3/66-67.

¹¹³ Sâbunî, *Safvet*, 3/280; Herarî, *Hadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/188; Selâme, *el-İcâzü'l-belâğî fi'l-Kur’ân*, 328.

¹¹⁴ Necm 53/25.

¹¹⁵ Necm 53/30.

¹¹⁶ Necm 53/34.

¹¹⁷ Necm 53/43.

¹¹⁸ Necm 53/44.

¹¹⁹ Necm 53/45.

¹²⁰ Necm 53/59, 60.

genellikle cinâs-ı tâm ve cinâs-ı nâkıs şeklinde iki bölüme ayrılmıştır. Daha sonra her iki bölüm de farklı bölüm ve kısımlara ayrılmıştır. Burada bunların detayına girmektense, çalışmada gelen her bölüm kısa bir şekilde tarif edilecektir. Cinas tabîî olarak ortaya çıktığında, yapısındaki musiki ahengiyle birlikte dile hafiflik, söze de güzellik katar, kulağa hoş gelir ve kalplerdeki tesir daha çok olur.¹²¹ Ancak tabîî değil de zorlamayla yapılan cinas sanat olmaktan ziyade kulaklar için bir yük ve ağırlık halini alır. Nitekim bu tür cinas, âlimlerin birçoğu tarafından tenkit edilmiş ve kabul görmemiştir.¹²²

2. 3. 2. 1. Cinâs-ı Mustevfâ (جناس المستوفى)

Mustevfâ cinas, tâm cinasın bir alt bölümü olup, benzer kelimelerden biri isim diğeri de fiil olduğu zaman meydana gelmektedir. Buna cinâs-ı mugayir de denilmektedir.¹²³ Şu âyetlerde olduğu gibi: يَا أُسْفَىٰ عَلَىٰ يُونُسَ /Ah Yusufum ah! Üzgünüm!¹²⁴ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ /Sonra her türlü meyvelerden ye.¹²⁵ Âyetlerde bulunan birinci kelimeler (يُونُسَ، فَكُلِّي) fiil olarak gelmişken, ikinci kelimeler (كُلِّ) isim olarak gelmiştir.¹²⁶

Başka bir örnek de Ebû Temmâm'ın şu şiirinde gelmiştir:

مَا مَاتَ مِنْ كَرَمِ الزَّمَانِ فَأَبْنُهُ يَحْيَا لَدَىٰ يَحْيَىٰ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ

Zamanın cömertliklerinden her ne ölmüş ise

Ashında o, Yahyâ b. Abdullah'ın katında yaşamaktadır.

Şiirde kullanılan “يَحْيَىٰ” kelimesinin ilki fiil, ikincisi ise isimdir.¹²⁷

Necm sûresinde, cinasın bu türüne örnek birkaç yerde gelmiştir.

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ “Battığı andaki yıldız yemin olsun ki! Sizin arkadaşınız (Hz. Muhammed), sapıtmamış ve doğru yoldan da çıkmamıştır. O, kendi hevâsından (nefsinin arzusu) da konuşmuyor.”¹²⁸

Yukarıdaki âyette altı çizili “هَوَىٰ” kelimeleri arasında mustevfâ cinas sanatı vardır. Zira kelimelerden ilki fiil, diğeri ise isim olarak gelmiştir. Aynı zamanda

¹²¹ Bk. Sekkâkî *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 533; Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu iştilâhati'l-fununi ve'l-'ulûmi*, thk. Ali Dahrûc, (Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâsirun, 1997), 1/648; Ali Bulut, *Belâgat (Meânî-Beyân- Bedf)*, 3. Baskı, (İstanbul: İFAV. 2015), 331-332.

¹²² Detaylı bilgi için bk. Ebû Bekir Abdulkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Cürcânî en-Nahvî, *Esrâru'l-belağâ*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, (Cidde: Dârü'l-Medenî, ts.), 41-46.

¹²³ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 533; Tehânevî, *Keşşâfu iştilâhati'l-fununi ve'l-'ulûmi*, thk. Ali Dahrûc, 1/648; Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, 2/486-487; Bulut, *Belâgat*, 332.

¹²⁴ Yusuf 12/84.

¹²⁵ Nahl 16/69.

¹²⁶ Akkâvî, *Mu'cemu'l-mufaşşal*, 517-518; Herarî, *Hadâik*, thk. Hâsem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/155.

¹²⁷ Bk. Habîb b. Evs b. Hâris Ebû Tammâm et-Tâî, *Divânu Ebî Tammâm bi-Şerhi'l-Hatîb et-Tebrîzî*, nşr. Muhammed Abduh Azzam, (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, ts.), 3/347; Akkâvî, *Mu'cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 489.

¹²⁸ Necm 53/1-3.

harfleri aynı olduğu gibi; harflerin sıraları, sayıları ve heyetleri de aynıdır. Ancak iki kelimenin anlamı farklıdır. Birinci kelime “batmak, çökmek, inmek, devrilmek” gibi anlamlara gelirken, ikinci kelime ise “nefsin isteği, arzusu, talebi” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁹

إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ “Bu putlar sizin ve atalarınızın uydurduğu boş isimlerden başka bir şey değildir.”¹³⁰

Yukarıdaki âyette altı çizili kelimeler arasında mugayir cinas mevcuttur. Çünkü birinci kelime (أَسْمَاءٌ) isim olarak gelmişken, ikinci kelime (سَمَّيْتُمُوهَا) ise fiil şeklinde gelmiştir.¹³¹

يَوْمَ تَرَىٰ ذُنُوبَكَ وَآزْرًا وَسَبْتًا “Sonra yaklaştıkça yaklaştı. O kadar ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu.”¹³²

Âyetteki altı çizili (ذُنُوبَكَ، آزْرًا، وَسَبْتًا) kelimeler, aynı türden olmalarından ve birincisi fiil, ikincisi isim (ism-i tâfdil) olmalarından aralarında cinâs-ı müstevfâ meydana gelmiştir.¹³³

لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ “Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez.”¹³⁴

Bu âyette de altı çizili kelimeler arasında cinâs-ı müstevfâ mevcuttur.¹³⁵

2. 3. 2. 2. Cinâs-ı İştikâk

Cinâs-ı iştikâk, kök harfleri itibariyle iki kelimenin aynı olmasıdır. Bu tür iştikâka şu âyet örnektir: “فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَدِيمِ / Yüzünü dosdoğru ve sağlam olan dine çevir.”¹³⁶

Diğer bir örnek de şu ifadede gelmiştir: تَأَخَّرَ كَلِيمٌ لِلَّهِ فِي رَحْلَةِ الْمَيْعَادِ أَيَّامًا قَلِيلَةً فَعَجَلَ بَنُو إِسْرَائِيلَ إِلَىٰ عِبَادَةِ الْعُجَلِ / Kelimullah (Mûsâ), tayin edilen görüşmeden birkaç gün geç dönmüştü ve İsrailoğulları buzağıya tapınmak için acele ettiler.¹³⁷

Bu iki örnekteki altı çizili kelimeler (فَأَقِمْ، الْقَدِيمِ)، (فَعَجَلَ، الْعُجَلِ) aynı türden müştak olduklarından dolayı aralarında cinâs-ı iştikâk meydana gelmiştir. Ancak bazı âlimler

¹²⁹ Ferâhidî. “hva”, 333-334; Zemaherî, *el-Keşşâf*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Mu’avid, 5/634-635; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsiri bi’l-me’sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Kahire: Merkezu Hecer, 1424/2003), 14/7-10; Ebû’l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğaribi’l-Kur’ân*, nşr. Mektebetü Nezâr Mustafâ el-Bâz, ts. 712-713; Herarî, *Hadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/149, 155.

¹³⁰ Necm 53/23

¹³¹ Herarî, *Hadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/157.

¹³² Necm 53/8-9.

¹³³ Herarî, *Hadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/156; Selâme, *el-İcâzü’l-belâğî*, 1/328.

¹³⁴ Necm 53/38.

¹³⁵ Herarî, *Hadâik*, thk. Hâşem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/188; Selâme, *el-İcâzü’l-belâğî*, 1/328.

¹³⁶ Rum 30/43.

¹³⁷ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, thk. Abdulhamid el-Hindâvî, 534; Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye*, 2/498; Akkâvî, *Mu’cemu’l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 489.

söz konusu bu iştikakı, iştikakın kısımlarından değil de iştikaka lâhik¹³⁸ olan kısmından saymıştır. Bu tür iştikakın diğer bir ismi de iştikâk-ı mutlâktır.¹³⁹ Fakat İbn Hücce el-Hamevî (öl. 626/1229), iki türün arasında farkın olduğunu şu ifadeleriyle dile getirmiştir: “Cinâs-ı mutlâk, cinâs-ı iştikâka fazlaca benzediğinden sanki aynı imiş gibi görülebilir. Yalnız hiç de aynı değildirler. Zira şu âyetleri ele aldığımızda iki iştikak arasındaki fark daha net bir şekilde görülecektir: ‘وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ’/Allah, sana hayrı dilediğinde Onun lütfunu geri çeviren olamaz.’¹⁴⁰ ‘لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْءَهُ’¹⁴¹ Yukarıdaki âyetlerde altı çizili /Kardeşinin cesedini nasıl örtecek diye ona göstereyim’.¹⁴¹ Yukarıdaki âyetlerde altı çizili (رَادَّ) (يُرِدْكَ), (يُؤَارِي، لِيُرِيَهُ) kelimeler, aralarındaki sıkı benzerlikten dolayı sanki bir türden kelimeler olduğu intibai verebilir. Ancak kelimeler tetkik edildiğinde, farklı türden oldukları anlaşılmaktadır. Oysa cinâs-ı iştikâkta kelimelerin aynı türden (kökten) olmaları gerekmektedir.”¹⁴²

Çalışma konusu olan sûrede bu türden iki örnek mevcuttur:

“Ahiret gününe inanmayanlar, melekleri dışı olarak isimlendiriyorlar.”¹⁴³

Âyetteki altı çizili kelimeler arasında cinâs-ı iştikâk vardır.

“Ve insan için kendi çabasından başka bir şey yoktur. Şüphesiz kendi çabası da ileride görülecektir.”¹⁴⁴

Yine bu âyette altı çizili kelimeler (مَا سَعَى، سَعِيَهُ) arasında cinâs-ı iştikâk vardır.

“Yaklaşmakta olan (kıyamet) iyice yaklaştı. Onu, Allah’tan başkası ortaya çıkaramaz.”¹⁴⁵

Âyetin hemen başında gelen “أَزْفَتْ” ve “أَلْزَفَةُ” kelimeleri arasında cinâs-ı iştikâk vardır.¹⁴⁶

Yukarıda verilen yedi örnekten dördü cinâs-ı mustevfâ, üçü de cinâs-ı iştikâka ait olduğu bazı eserlerde geçmektedir. Ancak biraz dikkat edildiğinde, aslında her iki kısım örneğin de hem cinâs-ı mustevfâ hem de cinâs-ı iştikâk kısmında birleştikleri görülecektir.

¹³⁸ Cinâs-ı lahik, cinâsı meydana getiren kelimelerde harflerin türlerinin farklı olup, mahreçlerinin de birbirinden uzak olmasıdır. Bu farklılık ya bir harftedir ya da birden fazla harftedir (bk. Kazvîni, *el-İzâh*, 291-292).

¹³⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 534; Meydânî, *el-Belâğatu'l-‘Arabiyye*, 2/498; Akkâvî, *Mu‘cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 489.

¹⁴⁰ Yunus 10/107.

¹⁴¹ Mâide 5/31.

¹⁴² Akkâvî, *Mu‘cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 489; ayrıca bk. Sekkâkî, *Miftâhu'l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 535; Kazvîni, *el-İzâh*, 293; Meydânî, *el-Belâğatu'l-‘Arabiyye*, 2/498.

¹⁴³ Necm 53/27.

¹⁴⁴ Necm 53/39-40.

¹⁴⁵ Necm 53/57-57.

¹⁴⁶ Herarî, *Hadâik*, thk. Hâsem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/157; Selâme, *el-İ‘câzü'l-belâğî*, 1/328.

2. 3. 2. 3. Cinâs-ı Mümâsil

Cinas-ı oluşturan iki kelimenin tür bakımından aynı olmasıdır. Yani fiil, isim ya da harf olma cihetinde müşterek olmasıdır.¹⁴⁷ Nitekim Teftâzânî (öl. 792/1390), “bu tür cinasa mümâsil denilmesi, Müttekellimlerin de ıstılahatında olduğu gibi, kelimelerin aynı neviden yani benzer olmasından dolayıdır”¹⁴⁸ derken, İbn Reşîk (öl. 456/1064) ise, “lafızları aynı anlamları farklı” şeklinde tarif etmiştir.¹⁴⁹ Aşağıdaki âyet ve şiirde bunun örneklerini görmek mümkündür:

يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبَسُوا غَيْرَ سَاعَةٍ “Kıyametin koptuğu gün suçlular (dünyada) bir saatten fazla durmadıklarına yemin ederler.”¹⁵⁰

Âyetteki birinci “سَاعَةٍ” kelimesi *kıyamet günü*, ikincisi ise *zaman birimi* olan saattir.

إِنْسَانٌ عَيْنِي مَذَّ تَنَاءَتْ دَارُكُمْ مَارَاقَهُ نَظَرَ إِلَى إِنْسَانٍ

Sizin eviniz uzaklaştığından bu yana, herhangi bir insana bakmak, göz bebeğimi mutlu etmemiştir.

Bu şiirin hemen başında gelen “إِنْسَانٌ” kelimesi *göz bebeği*, sonunda gelen ise *insan* manasında kullanılmıştır.

Ele alınan sûrede cinâs-ı mümâsile örnek iki yerde geçmektedir:

أَفْتَمَارُنْهُ عَلَى مَا يَرَى وَلَقَدْ رَأَهُ نَزْلَةً أُخْرَى “Şimdi onun gördüğü hakkında şüpheye mi düşüyorsunuz? And olsun ki onu başka bir inişte de görmüştü.”¹⁵¹

Âyette altı çizili kelimeler (مَا يَرَى، رَأَهُ) arasında cinâs-ı mümâsil vardır. Zira her iki kelime de fiil olarak gelmiştir.¹⁵²

إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى “O zaman Sidre’yi kaplayan kaplamıştı.”¹⁵³

Bu âyette de cinâs-ı mümâsil sanatı vardır. Zira altı çizilen her iki kelime de fiil olarak gelmiştir.

¹⁴⁷ Sekkâkî, *Miftâhu'l-‘ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 533; Kazvîni, *el-İzâh*, 288; Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabîyye*, 2/498.

¹⁴⁸ Kazvîni vd, *Şürühü't-Telhîs*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-‘İlmiyye, ts.), 4/415; Akkâvî, *Mu‘cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 519.

¹⁴⁹ Ebû Ali el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayravânî, *el-‘Umde fî mehâsini’s-şi‘r ve âdâbih ve nağdih*, thk. Muhammed Muyuddîn Abülhamîd, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1401/1981), 1/321; Akkâvî, *Mu‘cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 519.

¹⁵⁰ Rum 30/55.

¹⁵¹ Necm 53/12-13.

¹⁵² Herarî, *Hadâik*, thk. Hâsem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 28/156; Selâme, *el-İ‘câzü'l-belâgî*, 1/328.

¹⁵³ Necm 53/16.

2. 3. 2. 4. Cinâs-ı Nâkıs

Bu tür cinasa *Gayr-ı Tâ'm* cinas da denilmiştir. Bu da iki kelime arasında harflerinin türü, sırası, sayısı, hareke ve heyeti gibi benzerliklerden birisinin olmamasıdır.¹⁵⁴

Nakıs cinasa şu âyet örnek verilebilir:

وَأَلْقَتْ السَّاقُ بِالسَّاقِ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ “Bacaklar birbirine dolaştığında. İşte o gün sevk edilen yer, sadece rabbinin huzurudur.”¹⁵⁵

Hassân b. Sabit'in (ö. 60/680) şu beyti de konuya örnek olarak vermek mümkündür:

وَكُنَّا مَتَى يُعْزُو النَّبِيُّ قَبِيلَهُ نَصِلُ جَانِبَيْهِ بِالْقَنَا وَالْقَنَابِلِ

Nebi (Hz. Muhammed), bir kabile ile savaştığında, etrafını mızrak ve insanlarla sarardık.

Âyet ile şiirdeki altı çizili kelimeler arasında nakıs cinas mevcuttur. Zira her iki örnekte de kelimeler arasında harf eksikliği vardır.¹⁵⁶

Çalışmanın konusu olan Necm sûresinde nakıs cinas türüne bir örnek bulunmaktadır:

وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَى وَأَقْنَى “Zengin kılan da O’dur. Kanaatkâr eden de.”¹⁵⁷

Âyetteki (أَغْنَى) ve (أَقْنَى) kelimeleri arasında harf farklılığından dolayı nakıs cinas vardır.¹⁵⁸

2. 3. 2. 5. Cinâs-ı Kalb

Cinası oluşturan kelimelerin sıralanışının farklı olmasına *cinâs-ı kalb* ya da *tecnis-i kalb* denir. Aynı zamanda buna *cinâs-ı ‘aks* adı da verilmiştir. Bu da iki kelimedenden birisi tersinden okunduğunda oluşan cinastır.¹⁵⁹ Bu tür cinasa ait örnekler Kur’ân-ı Kerîmde oldukça azdır.¹⁶⁰

Cinâs-ı kalb; *kalb-i küll*, *kalb-i ba‘z*, *maklûb-i mücennah* ve *cinâs-ı müstevî* şeklinde dörde ayrılır. *Kalb-i küll* de *düzenli (muntazam) kalb* ve *düzensiz (muavvec)kalb* olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁶¹

¹⁵⁴ Bk. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 533; Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2/492.

¹⁵⁵ Kiyâme 75/29-30.

¹⁵⁶ Bk. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 533; Kazvîni, *el-İzâh*, 290; Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2/494; Akkâvî, *Mu‘cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 472.

¹⁵⁷ Necm 53/48.

¹⁵⁸ Sâbunî, *Safvet*, 1/328.

¹⁵⁹ Akkâvî, *Mu‘cemu'l-mufaşşal*, thk. Ahmed Şemsüddîn, 487.

¹⁶⁰ Bulut, *Belagât*, 342.

¹⁶¹ *Kalb* sanatı, çeşitleri ve örnekleri için bk. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 533; Kazvîni, *el-İzâh*, 241-242; Kazvîni, *el-İzâh*, 290; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*,

Cinâs-ı kalbe örnekler, şu şiir ve ifadelerde görmek mümkündür:

لَا حَ أَنْوَارُ الْهُدَى مِنْ كَفِّهِ فِي كُلِّ حَالٍ

Her durumda onun avucundan hidâyet nuru parladi.

Bu şiirin başındaki ve sonundaki “لَا حَ” ve “حَالٍ” kelimelerden birisi ters çevrilse cinâs-ı kalb oluşur.

مَوَدَّتُهُ تَدُومُ لِكُلِّ هَوْلٍ وَهَلْ كُلُّ مَوَدَّتُهُ تَدُومُ

Onun sevgisi her türlü korkuda devam eder.

Herkesin sevgisi her hâlükârda devamlı olabilir mi?

Bu şiirde ise, şiirin iki yarısından birisi tersten okunduğundan diğer yarısının aynısı olur.

“Onun kılıcı dostları için bir fetih, düşmanı için bir ölümdür.”

Yukarıdaki ifadede geçen “حَتْفٌ” ve “فَتْحٌ” kelimelerinden birisi ters çevrildiğinde, diğerinin aynısı olmaktadır.

“İki çenesinin arasını (dilini) tutan ve iki avucunun arasındakini (elindeki) serbest bırakana (verene) Allah rahmet etsin.”

Yukarıda geçen dua cümlesinde bulunan “فَكْفِيهِ” ve “فَكْفِيهِ” kelimelerinin ilk iki harfleri ters çevrildiğinde anlamları birbirini karşılar.¹⁶²

Konuyla ilgili örnek, Necm sûresin bir âyetinde görülmektedir:

ثُمَّ دَنَى فَتَدَلَّى “Sonra yaklaştı ve sarktı.”¹⁶³

Âyette gelen fiillerin yer değiştirmesiyle cinâs-ı kalb sanatı meydana gelmiştir. Zira âyetin normali şu şekilde olmalıydı “ثُمَّ تَدَلَّى فَدَنَى”.

Bazı kimseler, “ثُمَّ دَنَى فَتَدَلَّى” âyetinin, bir şeye önce sarkma sonra da yaklaşma olacağı için, yaklaşma ve sarkma fiillerinin yer değiştirmesiyle “Önce sarktı, sonra yaklaştı” manasına geldiğini söylerken, bazıları ise bu iki fiilin yakınlık anlamında eşit olmaları sebebiyle, âyette böyle geldiğini söylemiştir.¹⁶⁴

Sonuç

Necm sûresi ile ilgili yapılan bu kısa çalışmada aşağıdaki neticelere ulaşılmıştır.

2. Baskı, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989), 330-331; Ahmed Cevdet Paşa, *Belagât-ı Osmaniyye*, Hazırlayan; Turgut Karabey - Mehmet Atalay, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 38; L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı, (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1972), 103; Seyit K. Karaalioğlu, *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, (İstanbul: İnkilap - Aka Kitapları, 1975), 181.

¹⁶² Daha fazla bilgi için bk. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 535; Kazvînî, *el-İzâh*, 292.

¹⁶³ Necm 53/8.

¹⁶⁴ Abdülkerim Seber, *İmam Ebû Mansur Muhammed Mâtürîdî'nin "Te'vilâtü'l-Kur'ân" ında Necm Sûresi Tefsîri: Tercüme – Tahlîl – Mukayese*, Bilimname 11. 2006/2, 97-139, 9.

Yıldız'a yemin edilerek başlanılan sûre, altmış iki âyetten müteşekkil olup bir âyeti hariç Mekke şehrinde nazil olmuş ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mekke'de müşriklerin bulunduğu bir ortamda açıktan okuduğu ve içinde tilavet secdesi olan ilk sûredir. İsmi, başında geçen ve cumhurun görüşüne göre yıldız anlamına gelen "Necm" kelimesinden almıştır.

Sûrenin muhtevasını genel itibariyle, tevhid, nübüvvet ve ahiret hayatı gibi konular teşkil etmektedir. Bu bağlamda, Allah'ın kızları oldukları iddia edilen birkaç putların isimleri zikredilmiş ve bu putlara tapan kimseler kendilerinin kız babası olmalarını hazmedemedikleri halde, nasıl olur da Allah'a kız babası yakıştırmayı uygun gördüklerini eleştirel bir üslupla dile getirilmiştir. Sonra Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hak peygamber, Kur'ân'ın da vahiy mahsulü olduğu, bir gök cismi olan yıldızla kasmeye te'yid edilmiş ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) müşriklerin iddiasının tam tersine hak ve dürüstlük yolundan ayrılmadığı bildirilir. Daha sonra eski ümmetlerin, Peygamberlerinin tebliğine kulak asmamalarından ve iman etmemelerinden dolayı çeşitli afetlerle helak olduklarını, kıyametin yaklaştığı ancak ne zaman vuku bulacağı sadece Allah'ın bilebileceği, müşriklerin Allah'ın kelamı karşısında laubali davranmalarını gibi önemli konular anlatılmıştır.

Sûrenin bir bütün şeklindeki nüzul sebebi ile beraber bazı âyetlerin de müstakil nüzul sebebi mevcuttur. Necm sûresinin, kendisinden önceki Tur ve sonrasındaki Kamer sûreleri ile münasebet ve insicamı, Kur'ân'ın bütünlüğüne uygun bir şekilde tam ve mükemmeldir. Sûre ile bağlantılı olarak öne sürülen garânîk olayının gerçekte bir alakası olmadığı açıktır. Sûrede belâgat sanatının birçok çeşidinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sanatların arasında; birçok alt dalı ile birlikte cinas, itnâb, âm-has, te'kîd, ibhâm, istifhâm, iltifât, istiâre, tıbâk, kınâye, teşbih gibi kısımların olduğuna müşahede edilmiştir.

Kaynakça

- Ahmed Cevdet Paşa. *Belâgat-ı Osmaniyye*. Hazırlayan; Turgut Karabey & Mehmet Atalay, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Akalın, L. Sami. *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. 3. Baskı, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1972.
- Akkâvî, İn'âm Fevvâl. *Mu'cemu'l-mufaşşal fî 'ulûmi'l-belâğa*. Thk. Ahmed Şemsüddîn, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım, 1417/1996.
- Âlusî, Ebû Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Ruĥu'l-Me'ânî*. Nşr. Mahmûd Şükrî el-Âlusî el-Bağdâdî, 30 Cilt. Beyrut: Dârü İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Bedevî, Ahmed Ahmed. *Min belâğati'l-Ķur'ân*. Thk. Dâlyâ Muhammed İbrâhîm, Kahire: Nahdetu Mısır, 1426/2005.
- Bilgegil, M. Kaya. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 2. Basım, 1989.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakât-u'l-müfessirîn*. İstanbul: 1973.
- Bulut, Ali. *Belâgat (Meânî-Beyân- Bedî)*. İstanbul: İFAV. 3. Basım, 2015.
- Bulut, *Kur'ân-ı Kerîm'de İtnâb Üslûbu*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research). Volume 3, Issue 11, Spring 2010.
- Cerahoğlu, İsmail. *Tefsîr Usulü*. Ankara: 1993.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Garânîk", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 19 Haziran 2020).<https://islamansiklopedisi.org.tr/garânîk>

- Cürcânî, Ebû Bekir Abdulkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed en-Nahvî. *Esrâru'l-belâğa*. Thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Cidde: Dârü'l-Medenî, ts.
- Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed. *Mu'cemu't-ta'rifât*. Thk. Muhammed Siddik el-Minşâvî, Kahire: Dârü'l-Fazile, ts.
- Demirci, Muhsin. *Tefsîr Usulü*. İstanbul: İFAV. Yayınları, 23. Basım, 2013.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrül-ḥadîs*. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Ġarbi'l-İslâmî, 2000.
- Durmuş, "İltifât", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 19 Mayıs 2020). <https://islamansiklopedisi.org.tr/iltifat>
- Durmuş, İsmâil, "Tekit", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 15 Mayıs 2020). <https://islamansiklopedisi.org.tr/tekit>.
- Bardakoğlu, Ali, "Cins", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 21 Eylül 2020). <https://islamansiklopedisi.org.tr/cins#2-fikih>
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî. *el-Baḥru'l-muḥîṭ*. Thk. Adil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Mu'avid, 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Ebû Tammâm, Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî. *Divânu Ebî Tammâm bi-Şerḥi'l-Ḥatîb et-Tebrîzî*. Nşr. Muhammed Abduh Azzam, 4 Cilt. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, ts.
- Ferâhidî, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitabu'l-Ayn*. Thk. Abdulhamîd Hindavî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003. Ġrnatî, Ebû Cafer Ahmed b. İbrâhîm b. ez-Zübeyir. *el-Burhân fî tertibi suveri'l-Ḳur'ân*. Thk. Muhammed Şabânî, Fas: Vuzâretu'l-Evkâf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1410/1990.
- Güneş, Kadir. *Arapça - Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2011.
- Hâşimî, es-Seyyid Ahmed. *el-Cevâhiru'l-belâğa fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. Beyrut: Mektebetu'l-'Asriyye, 1999.
- Hâzin, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Baġdâdî. *Lübâbüt-te'vil fî me'ânî't-tenzîl*. 4 Cilt. Mısır: Nezâretu'l-Me'arif, 1327/1909.
- Herarî, Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Uremî el-Alevî. *Ḥadaiku'r-ravḥî ve 'r-rayḥân*. Thk. Hâsem Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, 32 Cilt. Mekke: Dârü't-Tavku'n-Necât, 1421/2001.
- İbn Âkîl, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdurrahmân b. Abdillâh. *Şerḥu İbn-i 'Aķîl*. Kahire: Dârü't-Turâs, 1980.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâllüddîn Abdülmeklik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî. *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Sîretu İbn Hişâm). Thk. Ömer Abdusselâm Tedmurî, 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitabî'l-Arabiyye, 3. Basım, 1410/1990.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Mutallibî el-Kureşî, *Siretu İbn İshâk*. Thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2004.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâllüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-Arap*. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1119.
- İbn Reşîk, Ebû Ali el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayravânî. *el-'Umde fî meḥâsini's-şî'r ve Âdâbih ve Naḳdih*. Thk. Muhammed Muhyuddîn Abülhamîd, 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1401/1981.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Baġdadî. *Kitabü't-Ṭabaķāti'l-kebîr* (eṭ-Ṭabaķätü'l-kubrâ). Thk. İhsân Abbâs, 8 Cilt, Beyrut: Dârü Sâdır, 1388/1968.
- İbn Sîde, Ebû Hasan Ali b. İsmâil b. Sîde. *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭu'l-a'zâm*. Thk. Muhammed Ali en-Necâr, 7 Cilt. Ma'hedu'l-Maḥṭuṭaṭ, 1393/1973.
- İbnu Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr. *Tefsîru'l-Ḳur'ân'il-Azîm*. Thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed vd., 15 Cilt. Kahire: Mektebetü Evlâdi eş-Şeyh li't-Turâs, 1421/2000.

- İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Meşelü's-sâ'ir fî edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir*. Thk. Ahmed el-Huffî & Bedevî Tabâne, 4 Cilt. Kahire: Dâru Nahdâ, ts.
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfretât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. Mekke: Mektebetu Nezar Mustafa el-Bâz, ts.
- Karaalioğlu, Seyit K. *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*. İstanbul: İnkılap & Aka Kitaevleri, 1975.
- Kazvîni vd. *Şürühü't-Telhîş*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Kazvîni, Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed. *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*. Beyrut: y.y., 1993.
- Kelbî, Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî. *Kitâbü'l-Eşnâm*. Thk. Ahmed Zekî Paşa, Mısır: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1416/1995.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferh. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Mahallî, & Süyûtî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed en-Ensârî & Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *Tefsîru'l-Celâleyn*. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 14. Basım, 1431/2011.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'cemu'l-muşteleḥâtü'l-Belâğîyye ve teḫavuruhâ*. 3 Cilt. Beyrut: ed-Dâru'l-Arabiyyeti li'l-Mevsuât, 1427/2006.
- Mecme'ü'l-lügati'l-'Arabiyye. *el-Mu'cemu'l-vasîf*. Mısır: Mektebetü's-Şürükü'd-Devliyye, 4. Basım, 1425/2004.
- Merağî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. 30 Cilt. Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu bi Mısır, 1365/1946.
- Meydânî, Abdurrahmân Hasan Habanneke. *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kalem & Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 1416/1997.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî. "İft", *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- Muhtar Ömer, Ahmed. *Mu'cemu lügati'l-'Arabiyyetu'l-ma'asire*. Kahire: 'Alemlü'l-Kütüb, 1429/2008, 1572.
- Müslim, Mustafa. *Mebâḥis fî't-tefsîri'l-mevdûi*. 2. Baskı, Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1418/1997.
- Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân'ı-Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *et-Tefsîru'l kebîr/Mefâtîḫu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1420.
- Sâbunî, Muhammed Ali. *Safvetu't-tefâsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 4. Basım, 1402/1981.
- Sa'îdî, Abdu'l-Muteal. *en-Nazmu'l-Fenniyyu fî'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1439/2018.
- Salihu'l-Aliyi's-Salih & Emîne eş-Şeyh Süleymânî'l-Ahmed, "vbh", *Mu'cemu's-şâfi fî'lügati'l-'Arabiyye*.
- Seber, Abdülkerim. *İmam Ebû Mansur Muhammed Mâtürîdî'nin "Te'vilâtü'l-Kur'ân"ında Necm Süresi Tefsîri: Tercüme – Tahlîl – Mukayese*. Bilimname 11. 2006/2, 97-139.
- Sekkâkî, Ebû Yakup Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Ali el-Hârizmî. *Miftâḫu'l-'ulûm*. Thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, Lubnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1420/2000.
- Selâme, Muhammed Hüseyin. *el-İ'câzü'l-belâğî fî'l-Kur'ân-il Kerîm*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 1423/2002.

- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf b. Abduddâim. *‘Umdetu’l-huffaz fî tefsîri eşrefi’l elfâz*. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1997.
- Subhî, Salih. *Mebâhis fî ‘ulumi’l-‘Kur’ân*. Beyrut: Dârü’l-‘İlim li’l-Melâyyin, 10. Basım, 1977.
- Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fî’t-tefsîri bi’l-me’sûr*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 17 Cilt. Kahire: Merkezu Hecer, 1424/2003.
- Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-‘Kur’ân*. Beyrut: Müessesetu Risâletu Nâsirün, 1469/2008.
- Süyûtî, *Lübâbu’n-nükül fî esbâbi’n-nüzul*. Beyrut: Müessesetu’l-Kütübî’l-Sekâfiyye, 1422/2002.
- Şihabuddin Ebü Senâ Mahmud b. Süleyman. *Hüsnü’t-tevvesul ilâ şana’ati’t-tarasul*. Mısır: Matba’atü’l-Vehbîyye, 1398.
- Taberî, Ebü Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-‘Kur’ân*. Thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Dârü’l-Hicir, 1422/2001.
- Tehânevî, Muhammed Ali. *Keşşâfu iştilahati’l-fununi ve’l-‘ulûm*. thk. Ali Dahrûc, 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirun, 1997.
- Tîbî, Şerefüddîn el-Hüseyn b. Abdullah b. Muhammed. *et-Tibyân fî ‘İlmi’l-Me’ânî ve’l-Beyân*. Thk. Abdüssettar Hüseyin Zemmût, Beyrut: Dârü’l-Cîl, 1996.
- Vahidî, Ebü’l-Hasan b. Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vahidî en-Nîsâbü’rî. *Esbâbu’n-nüzul*. Thk. Usam b. Abdulmuhsin, el-Humeydân, ed-Demmam: Dârü’l-Islâh, 2. Basım, 1416/1992.
- Yakup, Emil Bedî’. *el-Mu’cemu’l-mufaşşal fî’l-lügati ve’l-edeb*. Beyrut: Dârü’l-‘İlim li’l-Melâyyin, ts.
- Zemaşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *Tefsîru’l-keşşâf ‘an haqâiki gavâmidî’t-tenzîl ve ‘uyuni’l-eqâvîli fî vucuhi’t-te’vîl*. Thk. Adil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Mu’avid, 6 Cilt. Riyad: Dârü’l-Abikân, 1998.
- Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-‘Kur’ân*. Thk. Yusuf Abdurrahman vd. 4 Cilt. Lübnan: Dârü’l-Me’ârif, 1410/1990.